БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттингеш

1963 ч. ИЮЛЬ 26 ПЯТНИЦА № 176 (5580).

Өртээ 2 көп.

РСДАП-ниң ийиги съездизинин 60 чыл оюнга

МОСКВА. ССРЭ-ниң Күрүнеиң революция музейиниң организастааны «Партия—бистиң башкарыкчывыс» деп делгелге культураның болгаш дыштанылганың М. Горький аттыг Төп парыгында ажыттынган.

Ол делгелгеде делгээн чүүлдер Коммунистиг партияның маадырлыг төвгүзүнүң үе-чадаларының дугайын, үш революцияларның, хамааты дайынның болгаш Ада чурттуң улуг дайынының чалбыыжын таварты партия бистиң чуртувустуң ажылчы чоннарын канчаар эдертип эртиргениниң дугайын, совет улус ленинчи партияның башталгазы-биле социализмниң болгаш коммунизмниң тургузуушкунунга кайы хире бүгү делегей төвгүлүг тиилделгелерни чедип алганының дугайын чугаалап турар.

Делгелгеге баштайгы хүнде-ле хөй-хөй москвачылар болгаш найысылалдың аалчылары барган.

РСДАП-ниң ийиги съездизинин 60 чыл оюнга холбаштырган кежээ июльдуң 23-те Эвилелдер Бажыңының Колонналыг залында болган. Аңаа профессор Д. М. Кукин РСДАП-ниң ийиги съездизинин төвгүлүг ужурдузазының дугайын чугаалаан.

Хоочун большевиктер Н. А. Алексеевтиң болгаш М. Н. Коковихининиң чугааларын чыылганнар улуг кичээнгей-биле дыңнаан.

(СЭТА).

Бо хүннерниң дайынчы сорулгазы

«Колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге мал чеми дээш демиселди тараа дээш демисел-биле бир дөмей чорудар ужурлуг. Бир эвес удуртукчу чүгле хөй чугаа кылыр, а мал чемнерин бүдүрерин көвүдедир дугайында сагыш салбас болза, оон чүү-даа бүтпес. Мал чеми барда сүт-даа бар, эт-даа бар болур».

(Н. С. ХРУЩЕВ).

Мал чемнериниң албекшилдиг курлавырларын ферма бүрүзүнге, мал ажылынын бригада бүрүзүнге, малчын бүрүзүнге тургузары — амгы хүннериң дайынчы сорулгазы болуп турар. Мурнакчы ажыл-агыйларның үлегери-биле мал чемнериниң бүдүн-чартык—ийи чыл курлавырларын тургузар дээш чарыш Бүгү-эвилелде калбарган. Ол чарышка Тываның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери база-ла идепкейлиг киржир ужурлуг. Ам бистин республикада сиген кезилдезинче эгелеп кирипкен изиг-тулук уеде, хүн бүрүзү, шак бүрүзү дыка үнелиг.

Колхозтар болгаш совхозтар мал чемнериниң бүгү бар турар курлавырларын болдунар-ла аргалар-биле бүрүн ажыглаар дээш дыка оралдажып турарлар. Оон чижээнге Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозун киирип болур. Бо совхоз сиген белеткелиниң темпизин дүргедир талазы-биле мурнакчы болуп, беш хонук иштинде план күүселдезиниң 9,1 хуузун чедип алган. Июльдуң 23-ке чедир 518 тонна сигенни белеткээш, планын 14 хуу күүседип, республикада чарыштың бирги черинде чоруп турар. Мында бүгү механизаторларның болгаш малчыннарның күжү бо ажылче мобилизастаттынган. Сиген ажаап алыышкынынче бүгү техниканы киирген. Чүгле хол кадыырлары-биле 80 ажыг кижи чапсар чок кезип турар. Чаъстыг хүннерде көк долгактар эндерлип турар. Бригадалар аразында социалистиг чарыштың түңнелин 5 — 10 хонук санында үндүрүп, мурнакчы бригадаларга шилчип чоруур Кызыл тукту, а шалыпчыларга өртектиг шаннадларны тыпсып турар. Бир эвес амгы темп-биле хевээр ажылдар болза, бо совхоз сиген белеткелин тараа ажаап алыышкыны-биле дакпырлаштырбайн эрте доозуп ап болур.

Оон ыңай Улуг-Хем районнуң «УТКА 25 чылы», «Улуг-Хая» совхозтары дээре көргүзүглерлиг болган.

Ынчалза-даа элээн хөй колхозтар болгаш совхозтар сиген ажаап алыышкынын багай чорудуп турар. «Тээли», «Тыва», «Найырал», «Межегей», «Көк-Тей», «Сукпак», «Өөк», «Тес-Хем» совхозтар июль 20-ге чедир чаңгыс тудум-даа сиген белеткеп албаан, а «Тиилелге», «Сут-Хөл» совхозтарда темп дыка оожум. Бир эвес «Тиилелге» совхозтун беш хонукта белеткеп алган сигениниң немешкен хуузу-биле алыр чүве болза, бо чылын белеткезе чогуур 1360 тонна сигенни ук ажылагый үш чылдың бүгү хонуктарында-даа доозуп шыдавас. Мынчаар оожум ажылдап канчап-даа болбас.

Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары өөт-сигеннің үнүжүнүң багайынга сылдап, боттарының организакчы эвес чоруун оон-биле тайылбырлаарын оралдажып турарлар. Ындыг «чылдаганнарының» барымдаазы чок. Хамык ужур ажылды эки организастаарында, шөлдерде, шыналарда, бугалар шазында болгаш азим-аргаларда үнген бүгү-ле өөт-сигенни кестирери болгаш бөлдүрери, силостаары болуп турар. Хөй сигенни, силосту болгаш будук-бүрү чемнерни белеткээр бүгү байдалдар болгаш аргалар бисте бар. Бо ажылга бүгү бар техниканы билдилиг болгаш бүдүрүкчүлүг ажыглаар, кезилдеге аът машиналарын болгаш хол кадыырларын ажыглаар, сигенни кестирери-биле бөлдүреринин, сараттаарының аразын ыратпайн тургаш, эки шынарлыг сигенни ажаап алыр херек.

Чангыс Чөөн-Хемчик районда кожа турар «Тыва», «Чыраа-Бажы» совхозтарны деңнеп көрөөлиңер. Оларның биразы («Чыраа-Бажы») сөөлгү чеди хонук иштинде белеткезе чогуур сигенниң планынга удур 14 хуузун белеткеп ап турда, а «Тыва» совхоз чангыс ончук хуу-даа немеп албаан. Ажыл бирээзинде эки, бирээзинде багай организастаттынып турарының херечизи ол-дур. Районнарның парткомнары болгаш райкүүскомнар, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдери чамдык ажыл-агыйларның мал чемнериниң белеткелинде хожудаашкыннарны баштайгы беш хонуктардан эгелээш-ле болдурбазының хемчегларын алыр херек.

Тес-Хемниң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелинің ажыл-агыйлары республикага мал чеминиң белеткелиниң кампаниязы эгелей бергениниң баштайгы ийи беш хонуктарында чаңгыс-даа килограмм сиген белеткеп албаан. Өөр, Тес-Хем районнарның удуртукчулары мал ажылдыг хирезинде, эрткен берге кыштың үржүктарын уттупканы ол бе?! Мындыг четпестер дараазында беш хонуктарда херек кырында организакчы ажылдар-биле эттинген турар ужурлуг.

Бин-Хем районда бо чугула болгаш улуг кампания база-ла ала-чаагаарлаашкын-биле эгелээн. Районнуң бүгү ажыл-агыйлары баштайгы беш хонукта чүгле 48 тонна (0, 4 хуу) сиген сараттаан ,а ийиги беш хонукта план күүселдезин чүгле 0,8 хуу чедирген. «Өөк» совхозтун сигенчилер бригадазының кежигүннериниң ортузунда агитация-массалыг кандыг-даа ажыл чоруттунуп эгелевээнин, социалистиг чарыш-даа организастаттынмааның районнуң чоокта чаа болуп эрткен партактивиниң хуралының киржикчилери шыңгыы шүгүмчүлээн. Мындыг четпестерге ам эптежир аргажок. Ол дугайын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң идеология ажылын эжижидер дугайында төвгүлүг шиитпирлери бистен негеп турар.

Сиген ажаап алыышкыны-биле кады өөт-сигеннерни силостаарын, будук-бүрү чемнерни белеткээрин база-ла организастап эгелезе чогуур. Республиканың колхозтары оон ыңай чочак-тараның, бобыларны, кукурузаны болгаш мал чеминге херектиг өске-даа культураларны элбээ-биле тараан. Ногаан массаның ол байлак дүжүдүн өстүрери, өй-шаанда болгаш чидириг чокка ажаап алыры чугула.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирген ажылчы чоннар чаа-чаа күш-ажылчы тиилелгелерже баарынга кеезеде беленин илергейлеп турарлар. Партия организацияларының сорулгазы болза, чоннуң өзүп турар күш-ажылчы ол идепкейин улам деткип, көдээ ажыл-агыйның көдүрлүүшкүнүнге чаа-чаа чедиишкиннер дээш, социалистиг чарыштың түүн бедик көдүрер, мал чемнериниң белеткелиниң мурнакчыларынга материалдыг сонуургалдың принцивин сагыыр, чарыштың тиилекчилерин деткип өөртүр, шаннаар, сигенчилериң улам эки ажылдаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалды тургузуп бээр херек.

Мал чемнерин белеткээри—амгы хүннериң эң-не чугула болгаш дайынчы сорулгазы. Бо ажылче партком, райкүүском, бүдүрүлге эргелел бүрүзүнүң, көдээниң бүгү коммунистериниң болгаш комсомолчуларының, бүгү школачыларның, пионерлернин, хөй-пиити организацияларының, культура-чырыдыышкын албан черлериниң — шуптузунуң-на кичээнгейин болгаш күжениишкиннерин угландыраалынар!

СЭКП Төп Комитединде

Күрүнеге тараа садарын көвүдедир талазы-биле Краснодар крайның колхозтарының, совхозтарының социалистиг хүлээлгелериниң дугайында

Краснодар крайның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери, партияның XXII съездизинин, СЭКП ТК-ның Пленумнарының төвгүлүг шиитпирлерин боттандырбышаан, черни ажыглаарын эжижидер талазы-биле улуг ажылды чорудуп, чер ажылының сиген аралаштырар тарылга системазындан шиитпирлиг ойталап, тарылга шөлдериниң эң ажыктыг тургузуун боттандырганын СЭКП Төп Комитеди демдеглээн.

Бедик дүжүттүг культурадар — күзүн чажар кызыл-тастың, күзүн чажар арбайның, чочак-тараның, тараазын алыр кукурузаның тарылгазын калбартып база чер ажылынга мурнакчы арганларны боттандырганы, Кубаньның колхозтары болгаш совхозтары бо чылын эки дүжүттү өстүрген, тараның ниити чыылдазын улам ыңай көвүдедирин чедип алган.

Боттарының күрлавырларын болгаш аргаларын санап көргеш, крайның колхозтары болгаш совхозтары бедиткен, чаа социалистиг хүлээлгени алган болгаш 1963 чылда күрүнеге 200 миллион пуд тараны планда көрдүнгенинден 50 миллион пуд хөйну садарын шиитпирлээн.

Көдээ ажыл-агыйның ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының инициаторлары — Усть-Лабинск будүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилери күрүнениң ол улуг херээнге төлептиг салыышкынны киирип турар: олар мурнунда алган хүлээлгелеринде айыткан 13,4 миллион пудка удур 15,4 миллион пуд тараны күрүнеге садарын шиитпирлээннер. Кавказ будүрүлге эргелелиниң колхозтары болгаш совхозтары тараа садарын 12 миллион пудтан 16,7 миллион пудка чедир көвүдедирин шиитпирлээн. Лабинск, Ново-Кубанск, Тимашевск, Тихорецк болгаш өске-даа будүрүлге эргелелдериниң колхозтары болгаш совхозтары күрүнеге тараа садарын көвүдедип турар.

Тараның ниити чыылдазын болгаш күрүнеге тараа садарын көвүдеткен чорук колхозчуларның, совхозтар ажылчыннарының, көдээ ажыл-агыйны удуртур талазы-биле чаа тургускан органнарның организакчы болгаш политиктиг, билдилиг ажылының түңнели болур.

Чаа бедиткен хүлээлгелерни алган — 1963 чылда күрүнеге 200 миллион пуд тараны садарын шиитпирлээн Краснодар крайның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң патриотчу инициативазын СЭКП ТК түүлдүг деп санаан. Кубань тараажыларның кайгамчык эгелээшкини болза коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгаларын хандыр билип турар дугайын херечилеп турар болгаш ону чурттуң бүгү колхозтарының база совхозтарының чер ажылдыгларының ортузунга калбаа-биле нептередири чөптүг.

Кубань тараажыларның эгелээшкинин бүгү хемчег-биле деткип, оларның үлегер-чижээн ёзугаар бо чылын күрүнеге тараа садарын болгаш дужаарын көвүдедир талазы-биле курлавырларны болгаш аргаларны колхоз, совхоз, бригада, салбыр бүрүзүнге илередирин эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга болгаш обкомнарынга, партия комитеттеринге болгаш колхоз-совхоз будүрүлге эргелелдеринге, партия, профэвилелдер болгаш комсомол организацияларынга, ажыл-агыйларның удуртукчуларынга СЭКП Төп Комитеди сүмелээн.

Колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге ажаап алыышкынны ей-шаанда болгаш бедик шынарлыг ныылдыр чорудар төлээде, көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң ортузунга организакчы болгаш политиктиг ажылды шиитпирлиг эжижидериниң эргежок чугула болуп турарынче партия организацияларының, колхоз-совхоз будүрүлге эргелелдериниң, ажыл-агыйларның удуртукчуларының кичээнгейин СЭКП ТК көрүндүрген.

Ам кол чүве — ажаап алыышкын ажылдарын организастаарының мурнакчы дуржулгазын чер болганга нептередир, өстүрүп алган дүжүттү дүрген болгаш чидириг чокка ажаап алыр, күрүнеге тараа садар талазы-биле алган хүлээлгелерни хуусаа бетинде долдур болгаш ажыр күүседир, Төрээн чурттуң шыгжамырынга хөй тараны урар, колхозтарны болгаш совхозтарны бедик шынарлыг үрезиннер-биле бүрүн хандырарында. Моон-биле кады күсү тарылганы, аңгыс аңдарылгазын болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый ажылдарын ей-шаанда чорудар, а ол ышкаш ниитиниң мал ажылынга эргежок чугула санныг чемнерни мөөңнээри чугула.

Малга хөй чемни белеткээр

★ ★ ★ ★ ★

Баян-талачыларда

БАЯН-ТАЛА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхоз мал чеми белеткээр ажылды организастыг чорудуп турар. Сиген кезилдезинде 120 кижи сес кезек черде ажылдап кирген. Баштайгы хүннерде олар 570 центнер сигенни сараттап алган.

Бригадаларның аразында калбарган социалистиг чарыштың баштайгы беш хонуунуң түңнелинде бирги черни хаван фермазының (эргелекчизи коммунист Очур-оол) коллективи эзлээн. Оларда бир аът машиназы быжыглаттынган, хол кадыырлыг 7 кижи кестирип турар. Коллектив 600 центнер сиген белеткээр планныг, а баштайгы хүннерде-ле олар 250 центнерни бөлүп ажааган.

Колхозтуң кайы-даа ажыл участогунда кичээнгейни мал чеми белеткээринче угландырган. Сиген кезилдезинде ниитизи-биле 3 трактор, 6 аът машиназы болгаш хол кадыырлыг 57 кижи ажылдап турар. Хөй бригадазының, сүт-бараан фермаларының коллективтериниң аңгыда, сиген белеткелинде хову бригадазы, контора ажылдакчылары база хаара туттунган.

Баян-талачылар ниитиниң малынга 1175 тонна сиген, 17 муң тонна силос белеткээр хүлээлгелиг. Оны чедиишкинниг күүседиринге олар бүзүрелдиг. Колхозтуң 850 гектарда тараан кукурузазының үнүжү багай эвес.

Организастыг эгелээн

Ажыл-агыйның база бир чугула кампаниязы — сиген белеткепин Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем участогу организастыг болгаш шимченгир эгелээн. Ында хол кадыырлыг 15 кижилер-биле кады 5 аът машиналары соксаал чокка кезип, Качының сигенин дооскаш, ам Серлиг-Дөңнүң терең сигеннiг ховуларынче кирген. Хол кадыырында: К. Сандак, К. Сүрүнмаа, С. Чаш-оол, Х. Улугжу, машинистерден: Ш. Бады-Суур, Х. Шулуукай, К. Хемер-оол болгаш оондаа өскелер хүн нормазын ажыр күүседип турар. Сигенни кезери, бөлери чедиишкинниг чоруп турар. Бо хүннерге чедир 489 центнер эки шынарлыг сиген сараттатынган. Сараат салыкчылары: Л. Арагачы, Д. Григорий, К. Ногаан-оол, көпээнекчилер: С. Кан-оол, С. Суваң-оол, Б. Маадыр-оол болгаш оон-даа өскелер кызымаккай ажылдап турарлар.

Эйлиг-Хем суурнуң хераажен чурттакчыларын хаак бажы кезеринче организастаан.

Ажыл хайныышкынныг чоруп турар.

Моон-биле кады четпестерни дарый чайладыры база чүүла болуп турар: сиген ажылынче четчир санныг кижилерни ам-даа хаара туттпаан, артык кезектер болгаш дериг-херектерлер чедишпестеп турар, сигенчилерге агитас-массалыг ажылды чангыс-даа катап чорутпаан, чем талазы-биле багай хандыртынган.

Бо бүгү четпестерни дарый чайладырын сигенчилер негеп турар.

Республикада мал ажылының продуктуларының садып алыышкыны

(1963 чылдың июль 20-ге чедир чыл планынга удур хуу-биле)

Районнар	Сүт	Эт	Дүк
Чөөн-Хемчик	57,1	28,2	66,5
Барыын-Хемчик	50,5	26,4	57,5
Улуг-Хем	45,0	23,1	62,9
Чөөн-Хемчик эргелели	50,4	27,6	62,0
Каа-Хем	58,7	29,5	73,5
Таңды	55,8	29,8	58,1
Бин-Хем	47,7	28,4	84,2
Тожу	38,1	6,0	97,8
Таңды эргелели	57,9	28,3	69,3
Тес-Хем	54,1	27,2	100,4
Өвүр	50,3	30,6	65,8
Тес-Хем эргелели	52,8	28,1	89,4
ООҢ ИШТИНДЕ СОВХОЗТАР:			
Дуржулга станциязы	64,7	30,2	65,6
«Тиилелге»	61,7	23,9	61,1
«Сут-Хөл»	60,7	25,2	61,4
«Тес-Хем»	59,1	24,8	104,9
«Найырал»	55,9	24,0	59,2
«Чыраа-Бажы»	54,4	25,2	60,6
«Барлык»	53,9	23,7	58,8
«Элегес»	52,8	27,6	53,5
«Межегей»	51,1	24,8	53,7
«Улуг-Хая»	50,6	31,6	65,2
«Шекпээр»	47,4	25,3	53,2
«УТКА 25 чылы»	43,9	23,6	62,1
«Өөк»	38,1	25,0	78,8
«Тээли»	37,4	28,4	65,9
«Көк-Тей»		32,3	
«Сукпак»		1,5	

Республика ниитизи-биле күрүнеге сүт садарын 51,9 хуу, эзлээ — 27,9 хуу, дүктү —71,0 хуу күүсединнер. Оон иштинде колхозтар: сүттү — 51,2, эзлээ 23,9, дүктү — 71,7 хуу, совхозтар: сүттү—51,4, эзлээ—23,8, дүктү — 66,8 хуу күүсединнер.

Күш-ажылчы тиилелгелер

СЭКП Тыва обкомунга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге

Тес-Хем районнуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXII съездизинин төвгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин изии-биле деткивишаан, күрүнеге дүк садар талазы-биле боттарының социалистиг хүлээлгезин июльдуң 20-де 100,3 хуу күүсеткен болгаш пландан ажыр ам-даа 75 центнер дүктү күрүнеге садарын хүлээнип тур.

Тес-Хем парткомунуң секретары М. КЫЗЫЛ-ООЛ.
Райкүүском даргазы Т. БЕГЗИ.
ВЛКСМ комитединиң секретары Ф. ДАЖЫ.

Тес-Хем парткомунуң секретары эш М. КЫЗЫЛ-ООЛГА Райкүүском даргазы эш Т. БЕГЗИГЕ ВЛКСМ комитединиң секретары эш Ф. ДАЖЫГА

Күрүнеге дүк садарының чыл планын хуусаа бетинде күүсеткени-биле, пландан ажыр 75 центнер дүктү садар деп хүлээлге алганы-биле холбаштыр Тес-Хем районнуң ажыл-ишчилеринге СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели изиг байыр чедирип тур.

Районнуң малчыннары хойнуң тарып боозадылгазын организастыг чорудар, малдың чаш төлүн кышкы байдалдарда хүлээп алырынга эки белеткенир, малдың янзы-бүрү чемнерин четчир санныг кылдыр белеткээр, күрүнеге сүт, эзлээ садар талазы-биле социалистиг хүлээлгезин хуусаа бетинде күүседир дээрзинге бүзүрелин партия обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели илередип тур.

СЭКП ОБКОМУ. ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

УЛУГ ТУДУГДАН

Тыва даг-дүгү комбинаттың Лидия Боталовага удуртурган коммунистиг күш-ажыл бригадазы ол бедик, атты алдарлыы-биле эдилеп турар. Ол бригада чартык чылдың онаалгазын 115 хуу күүсеткен. Бригада ам Ак-Довурак ТЭЦ-иниң штукатура ажылдарын кылып турар.

ЧУРУКТА: штукатуржулар бригадазы (адаандан өрү) Л. Боталова, В. Хамидулина, Л. Шапошникова, Г. Макарова, З. Зонова, А. Окунева, Е. Батракова, З. Чухлебова.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

„СЭКП – бүгү улустуң партиязы“

СӨӨЛГҮ ШАКТА

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). «Унэн» солун РСДАП-ниң II съездизинин алдан чыл болган оюнга холбаштырган чүүлдү «СЭКП — бүгү улустуң партиязы» деп эгениң адаанга парлап үндүрген.

СЭКП бүгү-улустуң партиязы болу берген чорук марксизм-ленинизмниң бүгү делегейге төвгүлүг тиилелгези болган деп чүүлде өнзалап демдеглеп турарын Моңцамэ агентилел дыңнаткан. Ол болза социализмни чедиишкиниг тудуп тургускан, коммунистиг ниитилелди тургузарынче киришкен совет улустуң амыдыралының бүгү-ле талаларынга болгулаан кедергей улуг өскерилгелериниң болдурганы хоойлу ёзугаар болур чорудулга-дыр.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы марксизм-ленинизмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң принциптеринге быжыы-биле турбушаан, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чангыс эвин быжыглаары дээш, бүгү чурттарның коммунистериниң акы-дүңмалышкы сырый каттыжыышкыны дээш могаг-шылаг чок демисежип турар. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң бүгүде хүлээп көрген авангарды болу берген СЭКП-ниң ат-алдары оонцбиле хемчээл чок өскен деп, «Унэн» солун бижээн.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы марксизм-ленинизмниң өөредиин чаа, төвгүлүг байдалдарда чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдүп, байлакшыдып турар. Партияның болгаш чоннуң хөгжүлдезинин тодаргай, үече-ада бүрүзүнүң мурнунда турып турар чаа сорулгалар оны ынчаар кылдырын негеп турар.

Марксисчи-ленинчи теорияны чогаадыкчы ёзу-биле көөрүнүң үлегерчижээ болза СЭКП-ниң XX, XXI, XXII съездилериниң болгаш СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлери, Совет Эвилелиниң партия организацияларынга, бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ның Ажык чагаазы болур деп, «Унэн» солун бижээн. СЭКП-ниң чаа Программазы, СЭКП-ниң XXII съездизинге Н. С. Хрущевтун илеткели, марксисчи-ленинчи теорияның эртине-байлаанга чаа салыышкын болган ол съездиниң шиитпирлери — ол дээрге марксизм-ленинизмнин өөредиинин ревизионизмден, догматизмден болгаш сектантстводан арыг болуруң канчаар камгалаарының кайгамчыктыг чижээлири.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери боттанылгада

Политиктиг ажылды улам калбартыр

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму партияның болгаш улустуң амыдыралынга улуг болуушкун, коммунизмче бистиң оруувуска чугула үе-чага болган. Партияның идеологтуг ажылын бүгү тала-биле чугаалажып көргеш, Пленум болза идеологтуг ажылдың амыы байдалларда соруулгаларын: «СЭКП-ниң Программазын амыдыралга боттандырарын идеология талазы-биле хандырары, коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузары, коммунистиг шиитилел харылзааларын хевирлээри, чаа кижини кижизидери, политиктиг серемчилелди бедидери, империалистиг идеологияга удур калбак шавар-хаддаашкынны чорудары, кижилерниң медерелинде эргиниң артыышкынларын үзүткаары болур» деп, бодунуң докталынга тодаратган.

Кызыдың ажылчы чоннары Пленумнуң шиитпирлерин, өлаңгыя эш Н. С. Хрущевтуң аная чугаазын изин-биле деткип, боттарының ажылчорудулгазынга удуртулга болдурып турар. Үүге дээрге Пленумнуң бүгү материалдары совет кижи дээш демиселдиң үүка-шынары-биле, бүгү совет кижилериниң коммунистиг кижизидилгезиниң дугайында сагыш салыышкын-биле сиишкен.

XXII съездиниң шиитпирлерин болгаш СЭКП-ниң Программазының негелделерин күүсеттишаан, хоорайда партия эге организациялары идеологтуг ажылды экижидер талазы-биле чамдык хемчеглерни боттандырган. Коммунистерниң болгаш кежигүн эвестериниң политиктиг өредилгезинче улуг кичээнгей салдынган, эрткен түннелинде 4,5 муң кижини хаарыдулуп турган партия чырыдыышкыны мурнуку чыллардан организастыг доозулган.

Лекция пропагандазы элээн калбарган. «Билиг» шиитилелиниң хоорай салбырының шугуму-биле айда 350 чедир лекциялар номчуттунуп турар. Бүдүрүлгелерниң хөй нуруузунда кескү агитация неметтинип, чаартынган. Социалистиг чарыштың, ыдыктың коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинин парторганизацияларның удуртуру экижээн, ыдыа ам 4 муң ажыг кижи хаара туттунган.

Идеологтуг ажылды парторганизация секретары, бүдүрүлге удуртукчузу боттары баштап турар чөрлерде ол ажыл экижип турар болган ажыл-херекке өөн салдары күштелип турар. Оон чижээнге типографияны (парторганизация секретары эш Горбунова) көргүзүп болур. Эрткен өредилге чылында экономиктиг өредилгеге ында ажылдакчыларның 80 хуузу хаара туттунган турган. 8 эки өредилгелиглер мергежилин бедиткен. Өредилгени удуртуруунче цехтер начальниктерин хаара туткан. Коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп ат дээш демисежип турган, типография ажылдың бедик культуразын, продукциянын эки шынарлыын чедип алган. Бирги чартык чылдың бүдүрүлге планын 111,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн—113 күүсеткен.

Күрүне банкызының республика конторазында парторганизацияның (секретары эш Кудрявцев) экономиктиг өредилгени чорудуп турарының дуржулгазы баа солун. Бир эвес эрткен чылын экономиктиг өредилгеге 42 кижи турган болза, бо өредилге чылында олар 50 чедип, ажыллакчыларның хөй кезии апаргган. 20 ажыг кижи заочно өренип турар. Өредилгени ынчаар организастаанының түннелинде 20 кижи коммунист күш-ажылдың шалыпчылары болган. 1962 чылда киирип алыышкын планы күүсеттинген болгаш чарыгдал кезээнге 3 миллион рубль камналгалыг болган.

Ыяш ажыл-агый эргелелинде тодаргай экономика болгуму чуртту эң эки ыяш белеткелчизи Денисовтуң чаа аргазын өөренгеш, ажылхерээнде ажыглап турар. Дыт чочагайы кактаарының мурнакчы аргазын ыяш үлетпүр чөрлериниң пептереткен.

Коллектив кежигүннериниң өредилгезинче болгаш кижизидилгезинче улуг кичээнгей бус-турбиналыг электростанцияда салдынып турар. Ында бо ажылга станцияның директорундаа эгелээш цехтер начальниктери, тускай эртемниглер идепкейлиг киржип турар. Электростанцияда кескү агитация эки тургустунган, хана парлалгазы, көргүзүт самбыразы доктаамал үнүп турар. Бо бүгү бүдүрүлгеге улуг салдарлыг болган. Ынчангаш коммунистиг күш-ажылдың деп ат дээш демисежип турар ол бүдүрүлге чартык чыл планын 125 хуу күүсеткен. Ында машинист эш Арямов ышкаш, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары дыка хөй.

Хоорайда идеологтуг ажылдың байдалын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң бедик негелделери-биле дүүштүр анализтеп көөрге, четпестер болгаш кылдынмайн турар үүлдер ам-даа хөй. Ол дугайын чоокта чаа болуп эрткен партия активинин хуралында шыңгыы чугаалашкан.

Хамыктың мурнунда, идеологтуг ажылдың калбарыышкыны болгаш деннели чавыс, чамдык бүдүрүлгелерде мырынай дендии кызыы болуп турар. Пропаганда болгаш агитация ажылы кижи бүрүзүнге четкен турар ужурлуг деп СЭКП ТК бистен негеп турары билдингир болгай. Ол хиреде-ле чамдык парторганизациялар политиктиг ажылды багай тургузуп турар.

Ийиги чүк АТК-зында 300 хире кижи ажыллдап турар, а өредилгеге чүгле 30 кижи хаара туттунган. Моон ужурунда мурнунда мурнакчы турган ажыл-агыйның ам хожуланган чорукче кире бергени-даа таварылга эвес.

Тываның комплексилиг экспедициязында партия организациязы 300 хире кижини кандыг-даа өредилгебиле хаара тутпаан. Маңаа чүгле 15 дыңнакчыларлыг чаңгыс агар политика болгуму доктаамал ажылдап турган. Чурулга мастерскаязының (парторганизация секретары эш Дёмин) 22 чурукчулары чыл дургузунда кая-даа өөренмээннер. Моон ужурунда чурукчуларның политиктиг билин-даа, чогаадылга мергежилли-даа бедивейн турар.

Агитас-массалыг ажылда улуг четпестер ам-даа чайлаттынмаан. Элээн хөй парторганизациялар агитация ажылын кампания хевирлиг чорудуп турарындан чогуур соруулгазынга четпейн турар. Ол ышкаш, кескү агитация чамдык коллективтерде багай тургустунган. Ылангыя пассажирлер АТК-зында кескү агитация бүдүрүлгениң амыдыралы-биле хөлбашпаан эрегей, ниити кыйгылар болуп турар. Ол бүдүрүлгеде мурнакчыларның дуржулгазы, социалистиг чарыштың түннели пептеренгей эвес.

Идеологтуг ажылда үстүнде демдеглээни ышкаш четпестер биске ам улам кескү болгаш тода апаргган. ТК-ның Пленумунга эш Н. С. Хрущевтуң чугаазы, эш Л. Ф. Ильичевтуң илеткели болгаш Пленумнуң өске-даа материалдары парторганизацияларга, хоорком ажылдакчыларынга идеологтуг ажылды чаа туруш-биле көөрүнге болгаш четпестерни дүрген чайладып, политиктиг ажылдың бүгү хевирлерин амгы негелделерге дүүштүр эде тургузарынга дузалап турар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр хоорайның партия организациялары идеологтуг ажылды экижидер талазы-биле белеткел ажылдарын калбартып эгелээн. Келир өредилге чылында партия чырыдыышкынын организастаар талазы-биле боттуг хемчеглерни ап, марксизм-ленинизмниң кежээки университелиниң чанында мастерлерге, цехтер болгаш эзлчеглер начальниктеринге тодаргай экономика болгаш кижизидилге ажылының дуржулгазын өөренир салбырны организастаар деп турар.

Партия эге организациялары боттарының агитколлективтериниң ажылын сергедип, оларның составына шыырак билиглиг коммунистер, удуртукчу ажыллдакчылар болгаш интеллигентилер-биле четчелеп турар.

Хоорайның партия организациязының соруулгазы болза, бирги эзлчегде ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлап пропагандалаары, хөй-ниитилиниң идепкейлиг киржилгези-биле оны калбаа-биле чугаалажып көргеш, идей-кижизидилгелиг ажылды экижидер талазы-биле боттуг, системниг хемчеглерни ажыллап кылыры, оны амыдыралга боттандырарынче бүгү коммунистерни, активтерни мобилизастазары болуп турар. Идеологтуг ажылдың байдалы дээш коммунист бүрүзү, идеология ажылдакчылары шуптузу бедик харыысалгалыг болурун чедип алыр херек. Идепкейжи идеологтуг демиселчилер көвүдээн тудум-на, бистиң мурнувуста соруулгалар дүрген болгаш чедиишкиниг күүсеттинер.

П. КИСЕЛЕВ,
СЭКП хоорком бирги секретары.

ЭДЕРЗЕ ЧОГУУР ҮЛЕГЕР

КРАСНОЯРСК КРАЙ. «Элита» деп үрежилге заводунуң коллективи бо чылын ак улуг уксааның 8 муң үрежилге хаваннарын естүрүп доруктурар деп хүлээлгени алган. 4.200 хаваннарны Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөен чүктүң колхозтарынга, совхозтарынга чорудуп бээр деп турар.

Эрткен кыжын хаван ажаакчызы Галина Аврайцевич 20 төрүүр хаваннардан 188 хаван оолдарын алган, олардан 105-ти бирги чергении кылдыр дужааган. Бо чазын хаваннарның баштайгы оолдаашкынының үезинде Г. Аврайцевич 19 хаваннардан 183 хаван оолдарын алган. Иезиниң эмиинден чарар үезинге чедир хаван оолдары бүрүзүнүң деңзизи 18 — 20 килограмм болур.

Мурнакчы хаван ажаакчызынга коммунистиг нуш-ажылдың шалыпчызы атты тывыскан.

ЧУРУКТА: Г. Аврайцевич чайгы лагерьде үрежилгелиг хаваннары-биле.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЛЕНИНЧИ ПАРТИЯВЫСТЫ ДЕТКИП ТУР БИС

Совет Эвилелиниң партия организацияларына, бүгү коммунистерге СЭКП ТК-ның Ажык чагаазын номчудувус. Коммунистер-даа, партия кежигүнү эвес хамаатылар-даа ол чугула документини сагыш-сеткилдиң хайныышкыны-биле номчуп, дыцнап, биетин алдарлыг ленинчи партиявыстың чептүг, шын политиктиг шугумун изии-биле деткип турар бис.

Чоокта чаа болуп эрткен СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунга эш Л. Ф. Ильичевтуң илеткелинде ангы-аңгы националдарның совет кижилери социализмни хол-холундан туттунчуп алгаш тургускан, фашизмге удур демиселге ханын кады төккен, ам чаңгыс аай өг-бүледе коммунистиг ниитилелди тургузуп турар деп чалбыыштыг сөстер кижиниң сагыш-сеткилинге кирип келир-дир. Ынчаарга ам Төрээн чуртувус мурнунга бистиң боттарывыстың күжүвүс-биле ажылдаарынга улам чиик, хөглүг болган.

Мен «Тыва кобальт» тудуг черинин бетон заводунда эш В. Сухановтуң бригадазында бетонщиктеп ажылдап турар мен. Үк бригадавысты 1962 чылдың сентябрьга организастаан, бо хире үр үениң иштинде бүдүрүлге планывысты 140 хуудан кудулатпайн ажылдап келгеи бис.

Тайбың дээш демисел—ол дээрге социализм биле коммунизм дээш демисел, делегейниң ажылчы чоннарының аас-кежии дээш демисел-дир. Ынчангаш делегейниң социалистиг чуруттарының, оон иштинде совет болгаш кыдат улустарның аразында кезээ-мөңгеде бүзүлбас найырал дээш туржуп, бо талазы-биле эш Никита Сергеевич Хрущев баштаан СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитединиң чорудуп турар бүгү-ле хемчеглерин деткип тур бис.

О. НАНЧАТ.

Акы-дуңма Моолга

1962—1963 чылдың кышкы сезонун тыва цирк артистери Магнитогорск, Челябинск, Омск, Ташкент, Душанбе хоорайларга ажылдап эрттирген. Бо сезон тыва цирк артистериниң уран мергежилгеизиге кайгамчык сезон бооп эрткен. Үзбек ССР-ниң найысылалы — Ташкентиге ажылдап турувуста группаның хоочун артистери Дмитрий Очурга, Күжүгет Хензиг-оолга Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери деп хүндүлүг атты тывыскан дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы үнгениниң дугайын дыннаап, тыва цирк артистери Коммунистиг партияга, Совет чазакка, Тываның ажылчы чоннарынга өөрүп четтиргенин сеткилиниң ханызындан илередип, уран-чечен мергежилин улам сайзырадыр дугайында улуг күжүн салып, совет чоннуң мурнунга чаа-чаа чараш, солун цирк көргүзүглерин тып белеткээр деп хүлээнгеннер.

Ташкентиге чедиишкиниг, өөрүшкүлүг ажылдап дооскаш, Душанбеге ажылдап турувуста, Моол Арат Республикаже чорууру-биле бистерни Москваже келдирткен. Найысылалдың хөглүг, омак ажылышчи улуг чалгыының аразынга Моол Арат Республикаже чоруптарының белеткелин кылып турувуста, Хосталга ортулуунуң баштынчызы, Кубаның национал маадыры болгаш Совет Эвилелиниң Маадыры Фидель Кастро келген. Ону найысылалдың чону-биле кады уткып, тыва чоннуң байырын-даа чедирип турдувус. Москвага Майның байырлалын эрттиргем, май 2-ниң хүнүнде Улан-Батор хоорайже демир орук-биле чоруткан бис.

Москвадан үнгеш, делгем Сибирьлеп чоруптарга, частың ол айында кайгамчык көрүш-шинчилиг. Чаа үнүп орган оът-сиген, тараан тараа, арга-арыг—бо-ла бүгүнү көөрге өңү тывылбас хевис-ле! Акы-дуңма Совет Бурятияның найысылалы—Улан-Удэден совет кызыгаарда Наушки хоорайже чоруптувус. Оортан Москва—Улан-Батор вагонунга олурупкаш, акы-дуңма Моол Арат Республика кайы сен дээш чоруткан бис. Каш-ла шактар эрткен соонда Сухе-Батор хоорайга чеде бердивис. Ол оруктан чоруп турарга делгем ховуларда, бүүрелчиннерде хой, өшкү, теве болгаш өске-даа малдар чатыла берген одарлап чоруур. Сухе-Батордан Улан-Баторже орук ара Моолдуң үлетпүрлүг чаа улуг хоорайы кылдыр туттунуп бар чыдар Дархан хоорайга дүштүвүс. Орта көруп турарывыска дыка хөй пассажирлер аңаа дүжүп калдылар. Ол дээрге, акы-дуңма моол улуска дузалажыры-биле ол хоорайже чалаттырган совет тускай эртемниглер, ажылчынар болду.

Май 8-тиң эртенинде Улан-Батор хоорайга чедип келиривиске демир орук вокзалынга уткукчулар аажок хөй болду. Совет элчин чериниң ажылдакчылары, моол цирк артистери орук-суур эки келгенивистиң дугайында бистерге байыр чедирип, ол чериниң чону бисти аажок манап турарын дыңнатты. Ол хүнден эгелээш, Улан-Баторнуң эң-не эки «Улан-Батор» деп аалчылар бажыңынга чуруттап ажылдап эгелединвис. Ол хүн Улан-Батор хоорайның Сухе-Батор шөлүнге бүгү школачыларның кайгамчык солун слёду болганын көрүп, Моолдуң партиязының болгаш чазаанын баштынчызы Ю. Цеденбал ол чыглыш келген аныяк кижилерге изиг байыр чедирип, өөредилгеге болгаш ажыл-ишке улуг чедиишкиннерлиг болурун оларга күзээнин дыңнадывыс.

Ынчангаш слёдка хүндүлүг аалчылар болуп кириштивис.

Каш хонукта чогуур белеткеливисти эрттиргеш, моол, совет, болгар болгаш немец артистер каттышкан цирк өөнувусту майның 15-те Улан-Батор циригинге эгелединвис. Акы-дуңма чуруттарның цирк көргүзүглериниң барык бир ай үргүлчүлээн үезинде Улан-Баторнуң 600 кижи олурар цириги хүннүн-не чыык долу турган. Моол найысылалдың чону, ырак-узак сумулардан, аймактардан келген кижилер акы-дуңма чуруттарның цирк артистеринге чуректин ханызындан байыр чедирип, чурт бүрүзүнүң артистеринин көргүзүглеринге алыш часкан, магалаан сеткилин илередип турганнар. Көрүкчүлер ыладгыя бистиң тыва цирк бөлүүнүң артистериниң өөнүн көнчүг сонуургаар болган. Ол дугайын моол парлалгага-даа, радиога-даа хүннүн чырыдып турду. Бистиң национал хевивис, хөгжүмүвүс, согааш-балавыс, тепши-хуунувус, данза, савааштарывыс оларның амыдырал херектеларинге көнчүг чоок болурга, моолдар онза сонуургаар болду. Бистиң республикавыстың алдарлыг артистери Очур, Хензиг-оол, артистер Белек-оол, Ю. Оскал-оол, Дүнзенмаа, Оюн болгаш оон-даа өскелер кестүп келген санында-да кижилер диңмиттиг адыш часкап, байыр чедирер турду.

Май 19-түн көргүзүү кайгамчык бедик көдүрлүүшкүннүг эрткен. Ол кежээ Моол Арат Республиканың партиязының болгаш чазаанын баштынчыдары Цеденбал, Самбуу, чуруттун чазак кежигүннери, даштыкы чуруттарның МАР-да элчиннери, элчин черлериниң ажылдакчылары келген.

Тыва артистер боттарының оюнун доозуттарга улуг корзинка иштги диригг чечектерни биске белек кылдыр тудусту. «Моолдуң Араттың революстуг партиязының ТК-зының Бирги секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ю. Цеденбал, Улустуң Улуг Хуралының Президиумунуң Даргазы Ж. Самбуу олардан совет цирк артистеринге» — деп ында бижип каан болду. Немец, болгар, моол, совет цирк артистери кайгамчык найыралдыг, чаңгыс өг-бүленің кижилери дег бир демниг ажылдап, чуруттап, көргүзүг айында боттарывыстың мурнувуста салдынган соруулганы чедиишкинниг күүседип, ол чуруттарның улустарының аразында быжыг болгаш улам чечектелип турар найыралды быжыглап, калбартырынга чогуур салыышкынывысты киирдивис.

Улан-Батор хоорайга турган, оон ажыл-ижи, амыдырал чурутталгазы-биле таныштывыс. Делгем кудумчуларлыг, амгы үениң чараш бедик бажыннарлыг, ёзулуг культурлуг найысылал-дыр. Оон чуруттакчылары 100 муң кижи ажыл турар дээр болду. Социалистиг чуруттарның акы-дуңма дузаламчызы-биле бажыңнар улам-на өзүп, чаа үлетпүр бүдүрүлгелери ында калбарып турар. Хоорайда операның болгаш балеттың, шииниң театрлары, шериг ансамблиниң театры, цирк, кинотеатрлар, музейлер, делгелге залдары, янзыбүрү техникумнар, дээди өөредилге черлери болгаш Күрүне университеди бар. Моол бодунуң чечектелиишкинин чырыткыландыр көргүзүп турар документалдыг болгаш уран-чечен кино үндүрер студиялардыг. Ол-ла бүгүнү улуг сонуургал-биле көрүп, акы-дуңма моол улустуң культура талазы-биле кайгамчык улуг чедиишкиннерни чедип ап турарын сеткил-ханыышкын-биле көрген бис.

ССРЭ, ГДР, Болгария болгаш МАР-ның найырал ниитилелдериниң каттышкан улуг хүлээп алыышкынынга майның 28-те чорудувус. Ол ниитилелдериниң удуртукчулары акы-дуңма чуруттарның артистеринге байыр чедирип, тураскаал кылдыр демдектерни тывыскаш, Моолдуң 40 чылынга холбаштырган кинону биске көргүскен.

Июнь 14. Ол биске эң-не харыысалгалыг хүн болган. Интернационалчы оюнувусту доозарының хүну-даа ол турган. Бүгү артистер ол хүннүң көргүзүүн дооскаш, манежке үнүп келирге, Моолдуң күрүне циригиниң директору, бистерге изиг байырны чедирип, моол чоннуң өмүнээзинден өөрүп четтириишкинни илередипишаан, бистерге хүндүлел бижиктерни тывыскан.

Ол кежээ МАР-ның Культура министри бистерни найыралчы ёзубиле хүлээп алган.

— Бистиң чуртувуска силерниң келгениңер бистиң культурлуг амыдыралывыска кайгамчык улуг болуушкун болду. Силерге баа дагын байыр чедирбишаан, бүгү моол көрүкчүлериниң өмүнээзинден улуу-биле четтирдивис деп сөстү дамчыдарын чөпшээреп көрүнер— деп министр чугаалаан. Июнь 15-те хүндүлээчел Улан-Батор-биле байырлажып чарылгаш, Төрээн чуртувусче ээп чаныпкан бис. Ам тыва цирк артистери Владивосток хоорайда ажылдап тур бис.

В. ОСКАЛ-ООЛ,
РСФСР-ниң алдарлыг артизи, Тыва АССР-ниң улустуң артизи, Тыва цирк артистериниң удуртукчузу.

БИСТИҢ УЛУГ ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТАП...

Каракумну кижи чаартып турар

(Туркмен ССР-ниң Эртемнер академиязының Кургаг ховулар институдунуң директору А. Бабаев чугаалап тур)

КУРГАГ ХОВУНУҢ БИОГРАФИЯЗЫ

Каракум — кара элезинниг, бөмбүрзекте эң улуг кургаг ховуларның биреэзи, Туркмен ССР-ниң бештиң дөрт кезии — 35 миллион гектар девискээрни ээлеп чыдар. Австрия, Бельгия, Португалия, Швеция, Голландия, Дания ышкаш чуруттарны катай алырга, оон шөлүнге хостуг кирип болур.

Эртемденнер, чижээлээрге, туркмен чуртка үр үеде аян-чорук кылып чораан база ону кончуг эки билир академик В. А. Обручев амгы үеде Туркменистанның девискээринге каш-каш миллион чылдар мурнунда далай турган деп санаан. Сөөлүүредир мурнуу-чөөн чүгүнге даг тыптыышкынының үези эгелей бээрге, чернин кырында карты көдүрлүп келген болгаш далай чавырлып кире берген. Канчаар-даа аажок улуг далай делгемнериниң Каспий биле Арал далайлар арткан. Памир дагларының бедиктериниң эгелээн, амгы үеде Арал далайже агып кирип чыдар Аму-Дарья бурунгу үеде Каракумнуң чавызааштары-биле Каспийже бодунуң суун чедирип турган. Ол-ла үеде Мургаб биле Теджен хемнер Аму-Дарьяның адырыктары бооп турган. Олар даглардан үредир чүп, оларның чугдунган артынчыларын Каракумнуң девискээринге дажыглап эккеп турганнар. Каракумнуң элезининде 40-ден хөй санныг янзыбүрү минералдар кирип турар. Ында гранитер, кварцтар, слюдалар-даа бар.

Орта азияның бойдузунуң үргүлчү дараалашкак өскерлиишкиннериниң ужурундан Аму-Дарья сыыгап, оон кирген аксы чөөн чүкче аткаарлай берген. Оон соонда Аму-Дарья Каракумну катташ, Арал далайже хап кирипкен. Оон кол адырлары Мургаб биле Теджен хемнериниң суулары кургаг ховуларга чиде берген.

Кыдыгары чок, чаңгыс аай, ындаааа куу хүл өөнүг чадаң үүштер үнген Туркмениияның элезиннери оон девискээриниң улуг нуруузун ээлеп турар. Хүндүс мурнуу чүктүн изиг хүнүнүл алаанга олар 60—70 градус чедир изий бээр. Үүгле суглуг черлер — оазистерде кайгамчыктыг хөвецни, чигирзиг винограды, чаагай амданныг дыныларны чер берип турар.

ЧАА АРЫН

Амгы үеде совет кижилер элезининг кургаг ховунуң биографиязында чаа арынны — Каракумну чагырып алырының, аңаа кестүп көрбээн чаа амыдыралдың арнын ажыктыр.

Төнчү чок элезиниң чадыгларын чара кирип, Аму-Дарьядан туркмен чериниң найысылалы Ашхабадка чедир 800 километр узун кылымал хем шөйлү берген. Оон унун дургаар Теджен, Хауз-Хан, Курли болгаш өскедаа далайлар чапты-ла бергеннер. Олар кургаан черлерни, байлакшылдыг одарларны суггарып, садтарга чечектелир арганы берген.

Ак-көк хемниң унун дургаар өзүп келген суулларны Голоное, Часкак, Карамей-Нияз, Ничка, Захмет, Семилетна деп адаар. Олар картада амдаа чок, ындыг-даа болза ында амыдырал күчүлүү-биле сайзырап турар. А мурнунда өлүг чыткан черлерде чаа тывылган ногаан шөлдерни чеже дээр!

Каракум-хем 100 муң гектар черни суггарып, Мургабтың болгаш Тедженниң уннарын дургаар миллион-миллион гектар одарларны сугландырган. Ол одарларда кур чериниң «Москва», «Байрам-Али», «Каракум каналы», «ВЛКСМ 40 чыл ою» дээр совхозтарының, он-он колхозтарның ажыл-ишчилери мун-муң тонна хөвени, алдынналчак кукурузаны, ногааларны, тарааны, мал чемнерин чыл бүрүзүнде ажаап ап турарлар.

Аму-Дарьяның суунуң келгени-биле чергелештир база бир кайгамчык чүве болган. Ада-өгбелерним тевелер кожун алгаш чоруп турган черлеринде амгы үениң салгакчылары корабльдерни дидими-биле башкарып чоруп турарлар. Элезиниг кургаг ховуларда корабльдер!

Элезиниг кургаг хову дирлип, чечектелип эгелээн. Оон карак четпес делгемнериниде ында-мында оттар дараалаштыр хып эгелээн. Ол болза Каракумну геологтар, нефтичилер, тудугжулар штурмнап турары олдур.

АМУ-ДАРЬЯ — КАСПИЙ

Удавас Каракумнарның ам база чаа чаалап алыышкыны эгелээр. Элезиниг кургаг ховуларның дидим чаалап алыкчылары Каракум хемниң суун оон ыцай — Ашхабадтан Каспийге чедир шөйүп уламчылаар. Каракум каналы 450 километр немештир узай бээр, Аму-Дарьяның суглары Каспий далайже агып кирер.

Чылдар эртер. Копет-Даг чоогунуң чавызааштары каналдың унун дургаар чаа хөвең плантациялары-биле калбарып, садтар болгаш виноградниктер аңаа улам артык өзүп хөгжүүр. Каракум хемниң эриктерин дургаар хөлегеленчек сесерликтер шимээргээр. Улуг суг Туркмениянның субтропиги — Сумбараның болгаш Атректиң шынааларынга чедип келир, ону республиканың нефть тывыжының районнары — Небит-Даг, Кум-Даг, Кодур-Теве хереглелинге чедер кылдыр алыр.

Туркмен чер улам байлак болгаш чараш-чаагай апаар.

ЧУРТТА БИР ДУГААР

Каракумну чаартырында эң ыладгыя чоокта чаа Туркмениядa тургустунган, чуртта бир дугаар элезиниг кургаг ховулар институдунуң ажылдакчылары, эртемденнери улуг үлүүн кириштирип турар.

Элезиниг девискээрлерни ажыглалга киирер арганарын өөренип көөрү, Каракум каналының суггарып турары хөрээннүң дужуттүүн бедидери, нефть тыныжының девискээринде элезиннер-биле демиселдин арганарын чаартыры — элезиниг кургаг ховулар Институдунуң шиитпирлеп турар кол айтыыглары бо.

Бирги базымнар кылдынган. Республиканың хөрээн картазы кылдынган. Үлетпүрге биологтуг дренашты кылырының, Каракум хемниң чалдарын камгалаар аргазының сүмелери бердинген. Институттуң Небит-Дагда агроаэрогамелиоративтиг станцияның эртемденнери агын баткан сугну ажыглап турган, кан дег кадыг чериниң дужутту берип шыдаар аргазын чедип алганнар. Амгы үеде безин Каракумнуң барының чүгүнде он-он гектар черлерде садтар чечектелип, сесерликтер ногаарарын турар.

Бойдусту чаартып кылыр дээш кижиниң улуг ажылының чүгле бичии кезии бо-дур.

(СЭТА).

Чаа өөредилге чылынга белен

Баян-Кол 8 чыл школазы (директору М. Амыртаа, ажыл-агый эргелекчизи В. Сандак) чаа өөредилге чылынга бүрүнү-биле белен. 70 тонна хөмүр даш, 500 кубометр оттулар ыяш школа чанында дүжүттүнген. 23 класс өрээлдери, 9 чуруттарга бажыңнары, 100 кижи чуруттаар интернат база столоваяны септээш, будун каан. Ол ышкаш мастерская база белен.

Септелгеге школа коллективиниң 12 ажылчыннары киришкен. Оларның аразында мурнакчыларны демдеглээри чугула. Аная О. Дүмен-Бады, П. Белякина, А. Буравлева, У. Биче-кыс олар хамааржыр. Ол ышкаш печка кылыкчылары эштер Чалдыг-оол, Дартай-оол оларның кызымак ажылын мактавас аргажок.

Б. БАГЫТ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ШИФЕР ДЭЭВИРЛЕР

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырында Саая Доржуга удурткан 12 кижи составтыг тудуг бригадазы ажылдап турар. Бригада бо чылын узуну 30, дооразы 14 метр кыргылда пунктузун туткаш дээвиирин шифер-биле шыпкан. Пунктунуң девискээрин 1 га хире черден кажаалаан. Ол ышкаш узуну 50, дооразы 10 метр шифер дээвиирлиг инек кажаазының тудуун дооскан.

Бо бүгү чаагай тудуглар-биле чергелештир узуну 7, дооразы 5 метр дук складының, 4 чуруттарга бажыңнарының кладовкаларын, 2 бажыңның кажаа херимнериниң тудуун бүрүн дооскан. Тудугжулар Дат-кара, Садыгжы, Самбуу, Делгер олар хүн нормаларын 120—150 чедирип, мурнакчы ажылдап келгеннер.

С. ТАВА-САМБУ.

Хой бүрүзүнден дук кыргыыр талазы-биле «УТКА-ның 25 чылы» совхозтуң чедиишкини сөөлгү ийи чылдарда элээн экижип турар. Ол болза кыргылда агрегаттарын шын ажыглаанындан болгаш аңаа ажылдап турганнарның ажыл-херээнге мергежилинден кол хамааржыр. Ол ышкаш, малчыннар черде чыдып калган дукту чыырын база-ла сагыш галынгыры-биле чорудуп келген. Бо чуруктан совхозтан дук чудуруп чорудуп турарын көрүнер.

Фото В. Гольцовтуу.

Күш-ажылчы алдарның гвардейжилери

Ол хүн, эртен, Степан Холод аныяктарның ниити чурталга чериниң ханазында азып каан көрүнчүк чанында турган. Оон чаны-биле база-ла ол ышкаш аныяк, хөглүг, чугаа-соттуг эш-өөрү хайныгын эртип турганнар. Олар шупту комсомолчу путёвка-биле келгилээн, коммунист Иван Солосенковтуң удуртканы бызаңчылар бригадазынга ажылдап турганнар.

Солосенковту өске ажылче шилчидер ужур таваржы берген, а оон орнунга Степан Холодту томуйлаан. Ынчангаш ол бодун көрүнчүкке көрдүнүп, дүвүреп турганы ол. «Салым безин улуг улустуу дег өзүп эгелей берди»,—деп ол баштактангылаан.

— А сен ам шынап-ла улуг кижи-дир сен, бригадир-аан. Бисти хана солунга бо-ла бижий бээр кижи болгай сен, ам бис сээц дугайында бижип тургай бис аан—деп, Сыргалыг Ооржак баштактанган.

Шынап-ла, дүүн чаа-ла Холод тудуг участогунуң комсомол организациязының секретары, аная бызаңчы, хана солуннуң редактору турган, а бөгүн бригаданың удуртукчузу апарган. Артында-ла күш-ажылчы ат-алдары Ак-Довуракта алгый берген улуг тудуг чериниң бригадаларының бирээзинің удуртукчузу апарган. Степан Холод болгаш ооц эштери коммунист Маадыр-оол Монгуш, комсомолчулар Магадур Яфизов, Евстигней Лушников, Сыргалыг Ооржак оларның кызымаккай ажылының түңнелинде оларның бригадазы даг-дүгү арыглаар фабриканың мурнакчызы апарган.

Бо кижилерниң дугайында тудугжулар аразында мактал-чугаа үзүлбес. Мурнундагы ажылынга тургаш-ла, С. Холод, ылангыя аныяк тудугжуларга, чүгле бодунуң ажылхерээнге сагыш човаңгыр эвес, а бүгүдениң херээ дээш сагыш човаачал, коллективтиң быжыг эп-найыралдыг болуру чугула дээрзин аныяк тудугжу бүрүү билир ужурлуг деп чүвеге улуг кичээнгейни салып турган.

Шынын чугаалааргa, бригадага коммунистиг күш-ажыл дээш чарыштың эгелекчизи Степан Холод турган. Шагда-ла болган хуралдарның бирээзинге ол коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы болур дээш демисежир деп хүлээлге алган. Оон ындыг эгелээшкинин шупту деткээннер.

— Сен чүге чаасканн боор ийик сен, Степан, бис база-ла бар болгай бис — деп, коммунист Маадыр-оол Монгуш база деткээн. Монгуштуң ол чугаазы чемелээшкин эвес, а эш-хуунуң сүмези болган. А оон түңнели эки болган, олар сөзүн эллээннер. Амгы үеде бригадада коммунистиг күш-ажылдың 12 шалыпчылары бар, бүгү коллектив ол хүндүлүг атты чедип алыр дээш шудургу демисежип турар.

Тудуг комитединде чугаалажып турары-биле алырга, фабриканың баштайгы эллчээниң белеткели доостуру билек, Степан Холодка «Мында коммунистиг күш-ажылдың бригадазы ажылдап турар» деп бижип каан кызыл вымпелди тыпсыр деп турар. Фабриканың бирги эллчээниң тудуунга ажылдавышаан, ол бригаданың кежигүннери хүндүлүг атты чөптүү-биле чедип алганнар. Олар күш-ажылдың чүгле бүдүрүкчүлүүнче эвес, а ажылдың эки шынарлыг болурунче база кичээнгей салып турарлар. Бригаданың кежигүнериниң чүгле күш-ажылга кызымаккайынга эвес, а харын оларның аразында кайгамчыктыг найыралыга улус адаарган-даа болур. Ында кымнарны чок дээрил. Орустар, тыва-лар, хакасстар, чуваштар, татарлар шупту чаңгыс өг-бүленіц ишти дег демниг ажылдан, чурттап турарлар. Коммунист, арга-сүмелиг Маадыр-оол Монгуш бодунуң мергежилинге татар Магадур Яфизовту, орус Евстигней Лушниковту өөреткен. А Сыргалыг Монгушту Степан өөреткен. Степан ооц-биле сагыш-сеткилдиң өөмүктери болуп, канчаар эки ажылдаарын, эки чурттаарын үргүлчү кады сүмележип турарлар.

Июньда болгаш июль айның бирги чартыында бригаданың ажылы эн харыысалгалыг болган. Фабриканың чаа корпузунуң тудуу доступ турган. Ол дээрге бригаданың тиилеп эрткени бирги шенелде бедин-дир. Ол үеде бригада хүн онаалдазын 200 хуу чедир күүседип турган. Ол дээрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиериниң эн-не рекордчу хүннери, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга тураскаатган улустуң чайгылыг чок тура-соруун илереткениниң түңнели.

Ол хүннерде улус ажылдаар черин шын организастап, механизацияны бүдүрүкчүлүг ажылдап, минута бүрүзүн шын, чөп ажыглап, күш-ажылчы эллчеге эрестиг туржуп турганнар.

Бригадада кол-ла чүве болза келир үениң разведчиктериниң ажычаңының бүдүжүнүң эн бедик принциптери—коллективизм, бот-бодунга дузалажыры, «чаңгызы шуптузу дээш, шуптузу чаңгызы дээш» ажылдаары болуп турар.

Күш-ажылды коммунистиг өзү-биле көөрүнүң үлегер-чижектерин комсомолчулар көргүскеннер. Олар бригадада 10 кижи. Степан Холодтуң удуртулгазы-биле олар үргүлчү бүдүрүлгениң эн берге участоктарынга туруп турганнар, өскелер олардан үлегер ап, оларны бистиң шөлбаннарывыс дег турарлар.

Бригаданың кежигүннери өөренип, доктаамал ажылдакчыларның, чолаачыларның, электротехниктерниң мергежилдерин чедип ап, боттарының тудугжу билиги бедидип турарлар. Оларның мурнунда чаа ажыл-херектер, сагыш човаашкыннар бар.

Степан Холодтуң удуртканы коммунистиг күш-ажылдың бригадазының кызыл вымпели Тыва даг-дүгү тудуунуң эн сөөлгү корпузунуң кырынга-даа кииский бээри чадавас. Ол коммунистиг күш-ажыл бригадазының кижилериниң, күш-ажылчы шылгарааңгай гвардейжилериниң ыяавыла тиилеп эртери сөөлгү бедин болур.

К. БЕЛОВ.

Чурукта: Бригадир Степан Холод.

Фото авторнуу.

Кубага улусчу революцияның эгелээн хүнүнден бээр 10 чыл болганынга

СОЦИАЛИЗМНИҢ ТУГУ ХОСТАЛГА ОРТУЛУУНУҢ КЫРЫНДА

Олар, аныяк куба патриотчулар, 165 кижи турган... Олар бодунуң улузунга хосталганы чедип алыр азы өлүр деп таңгыраан бергеннер. Кубаның ол маадырлыг болдары Фидель Кастронуң удуртулгазы-биле 1953 чылдың июль 26-да Ориент можуга диктатор Батистаның шивээзинче—Монкада казармаларынче хенертен шудургу халдаашкынны кылганнар. Тура-халышканнар ол казармаларны эжелеп алгаш, улуска улур өзү-чурумну дүжүрер дээш демисеелче чурттуң бүгү чонуң кедүрүп үндүрерин бодааннар.

Ынчалза-даа күштер дец эвес болган. Каш борбак эрес-маадырлыг кижилерге удур Батистаның дижинге чедир чепсегленген, чээрби катак хөй санныг доктаамал шериглери демисежип үнген. Тура-халышкынны кадыг-дошкун өзү-биле баскан. Оон барык бүгү киржикчилери өлген. Туттурганнарны диригге арттырбас деп дужаалды Батиста бодунуң шаажылакчыларынга берген. Фидель Кастро болгаш оон чамдык дайынчы эштери таварылга болуп дириг арткылаан.

Удатпаанда Кастрога удур чажыт суд болган. Батистаның болгаш оон ханныг өлүрүкчү өзү-чурумунга удур улусчу революцияның баштыңчызы сылба берикчи килеңнээшкиннинг чуаанны судка кылган. «Мени буруу шаап, шиидип болур силер! Ында ужур-дуза чок! Төөгү мени агарттыр!»—деп, киленнинг шынчы сөстерни өлүрүкчүлерге Фидель Кастро дидим чугаалаан.

Шериг трибуналы Фидель Кастрону он беш чылда кара бажыңнаар деп шииткен болгаш кеземче хуусаазын эрттирери-биле Пинос ортулукче шөлүпкен. 1953 чылдың тура халышкыны чедимче чок байдалга таварышкан-даа болза, ол тура-халышкын Кубаның төөгүзүнге кайгамчыктыг ужур-дузалыг болган. Монкадаже халдаашкын киржикчилериниң кыпсып үндүргени улусчу-хосталгалыг шимчээшкиннің чалбыжын кым-даа өжүрүп шыдавас болу берген. Ол, хүн келген тудумна улам чырыткыландыр кыптыгып үнген болгаш адак соонда, 1959 чылдың январьның бирде, Батистаның диктатуразын өзөн өттүр өрттендир чипкен. Куба улус чүгле дээрбечи өзү-чурумга эвес, харын Кубага тергиидел турган монополистиг капиталга удур база бүгү делегейге төөгүлүг тиилелгени чедип алган. АКШ-тың чоогунда турар чурттарның чаңгызынга-даа демократтыг күштериниң тиилелгеэ болдунмас дээрзиниң дугайында империалистиг хоозун чугаалар ол тиилелгениң уламындан эстип, хайлы берген.

Куба улусчу революцияның тиилээн үезинден бээр чүгле дөрт чартык чылдар эрткен, ынчалза-даа ындыг кыска хуусааның дургузында чурттуң чедип алган чедиишкиннери кара кайгамчыктыг! Фидель Кастронуң революстуг чазаа күш-ажылчы чонну социал-политиктиг болгаш экономиктиг үндезин чаартылгаларның оруу-биле алгаш чорупкан. Чер реформазы, хуунуң улуг, кол нургулайында америк, өнчүзүн национализастааны, хоорай реформазының дугайында хоойлу, ажыл чокталыышкының болгаш бижик билбес чорукту узуткаланы — бо дээрге куба улусчу революцияның демиселиниң болгаш тиилелгелериниң маадырлыг арыннарының ыракта-ла долу эвес данзызы-дыр.

Америк монополистер Кубага долу эргелиг чагырыкчы эзлер болуп турган чорук эрткен үелер болуп кезээ шагда чоруткан. 1960 чылдың август хүннеринде болган демдеглелдиг ханы өзүлал сагышка кирип келир-дир. Национал конгресстиң бажыңының чанынга Гавананың дыка хөй чурттакчылары чыглып келген. Олар ыыткыр каттыржып, «Куба—бар, американнар—чок!»—деп кыйгы салып турганнар.

Ында чү болуп турарын сонуургап айтырарымга, турган бөлүк куба кижилер: «Мөчээннерни үдеп турарывыс ол-дур ийин» деп харыылаан... Ынчаарга канчап мындыг хөглүг чүвел? Ол «өлүг сүзүннер» бистерни хөглүг байдалже киирип турар-дыр»—деп, улусчу милиционер форма хептиг аныяк куба каттырбышаан чугаалады.

Хөй кижилерниң аразы-биле чоруткаш-ла, конгресстиң бажыңынче кирер эжиктиң аксынга баарымга бүгү чүве билдингир апарган. «Чарлыышкынның үделгези» кылдыр чаа-ла национализастаттынган америк компанияларның санын барымдаалап, кижиниң мага-мөчүзүн салган аянныг 26 хааржактарны ында тургускан болду. Хааржак бүрүзүнде мындыг бижимелдиг чечектер: «Сээн өлүг сүнезиннинге тайбын, Куба электрик компани». «Юнайтед фрут деп чигир плантациязының мөчээн эззинге» дээш, оон-даа өске чүүлдерни бижээн.

«Өлүг сүнезиннерни» үдээри эрикке барып доозулган. Гаваначыларның сыгыт болгаш кышкыы-биле ол хааржактарны далайже киир шыдадапкан.

Кубаның экономиказының янзы-бүрү адырларынга америк капиталдың туруштарын чок кылганы хөй адырлыг национал мурнакчы экономиканы тургузарының оруун аная ажыдып берген. Кубаның бүгү экономиказы чигирни бүдүрерийнден болгаш сайгарарындан хамааржып турган. Херектиң ужуру мырыңай эдептиг байдалга чедип тургулаан. Көдээ ажыл-агый культураларының эн-не бедик дүжүдүн берип шыдаар аргалыг, делегейде эн-не үнүш-дүжүткүр хөрүүнүүг Куба дээрге чеменилгениң барык бүгү продуктуларын АКШ-тан сөөртүп киирип алыр ужурга таваржып турган.

Ам байдал өскерлип турар. Чурттуң көдээ ажыл-агыйы хөй адырлыг болуп бар чыдар. Рис, фасоль болгаш кукуруза ышкаш Кубага ындыг чугула культураларны бүдүрери 1958 чылдынга деңнээрге ийи катап өскен. Бир эвес Батистаның өзү-чурумунуң үезинде пөс-таавы үлетпүүр чүмү-биле дашкаартан сөөртүп келген чиг-этке ажылдап турган болза, ам чуртка эргежок чугула хөвеңнің дөртен хуузун ол черинге өстүрүп турар.

Ристи тарып өстүрүп турарының дугайында дыка солун саннарны бистерге Аграр реформазының институту таныштырган. Ристи хереглезе чогуурунуң дец кезиин безин Кубага бүдүрбейн турган чүве-дир. Ам ристиң дүжүдү хереглелдиң эргежок чугула деңнелинге чоокшулап орар. А ол чүл дээрге, чуртту индустриализастаарынга, чурталга болгаш культура тудуунга чарыгдаан туруп болур дөртен миллион чыгам долларны Куба камнап алган дээни олдур.

Кубаның чазаа чурттуң чонун бодунуң продуктулары-биле чоокку чыдарда бүрүн хандырарын планнап турар. Оон бүгү эге белеткелдери бар. Чер дээрге черни ажылдап кылып турар кижилериниң холунда турар. Кубаның шөлдериндe күүлүг техника—тракторлар, комбайннар, сеялкалар, аскылыг андазыннар болгаш оон-даа өскелер чеде берген. Чаңгыс чүгле тракторлар безин 12 муң ажыг санныг ажылдап турар. Чемишчидилгелерни хөрүүнче улам хөйну төп, көдээ ажыл-агый ажылдарын агрономнарның болгаш хову ажылдакчыларының хайгаарады-биле чорудуп турар.

Кооперативтер күрүнеден үрезин, чээли дузаламчызын, эргежок чугула машиналарны болгаш дериглерни хөйү-биле ап турар. Кооператив бүрүзүнүң чанында тараачыннарга чаагайжыды кылдынган бажыңнарны, школаларны, уруглар садтарын болгаш яслилерни тудуп турар. Чүгле эрткен чылын безин тараачыннарга дөрт муң бажыңнарны тударынга чазак чери чүс миллион ажыг песо акшаны берген.

Чаа Куба социализмче оруктап бар чоруур. Чуртту хожудаңгай турганындан мурнакчы аграр-индустриалдыг республика кылдыр эң кыска хуусада хуулдурар деп сорулганы чоннуң мурнунга куба чазак тургускан. Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң дөрт чыл планын эрткен чылын ажылдап кылган. Үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый продукциязының чыл бүрү немей өзүлдезин ол план он хуудан эвээш эвес кылдыр көрүп турар. Дөрт чыл планының чыдарының дургузында чүс ажыг фабрикаларны, заводтарны, электростанцияларны тудары төлевилеттинген.

Чаа амыдыралды тургузарда, социализмни тургузарда Хосталганың ортулуунга Совет Эвилели улуг дузаны көргүзүп турар. Бистиң күрүневис 1960 чылда-ла Кубага узун хуусаалыг чүс миллион доллар хемчээдиг чээлини чиигелделиг негелделерге тывыскан. Кажан Каттышкан Штаттар Хосталга ортулуунга удур экономиктиг бүзээлээшкинни чарлаттарга, амыдыралчы чугула бараанларга республиканың негелделерин хандырары-биле ССРЭ бүгү-ле эргежок чугула хемчеглерни алган. Ам Совет Эвилели Кубаның даштыкы садыында бирги черни эллеп турар.

ССРЭ-ниң болгаш социалистиг дем кадылгазының өске-даа чурттарының Кубага ак-сеткилдиг акы-дуңма дузаламчызының түңнелинде ол чуртта үлетпүр бүдүрүлгелериниң тудуу чедиишкинниг чоруп турар. Чүгле эрткен чылын безин чээрби чыгам фабрикалар болгаш заводтар ажыглалда кирген.

Социализмни тургузуп турар куба улустуң чогаадыкчы ажыл-ижи америк монополистерниң кылыын хайныктырып турар. Олар боттарының мурнунда Кубага ажыглап турганы ямбы-хүндүткелдерин дедир эгидип алырын күзээрлер ийик. Куба революцияны боой тударын күзээш, америк империалистер чүүл-бүрү авантюраларны кылып турарлар. Олар экономиктиг бүзээлээшкинни-даа кылып, Хосталганың ортулуунче чепсектиг хөй дээрбечилерни-даа чорудуп, маадырлыг Фидель Кастро баштаан куба чазактың адынга үргүлчү кыжаныл-даа турарлар.

1962 чылда АКШ-тың чазаа Хосталга ортулуунга удур шериг бүзээлээшкинин чарлаан, агрессчи калбак хемчеглерни плиннап турганы билдингир болгай. Чүгле куба улустуң маадырлыг чоруунуң ачызында, Совет чазактың быжыг болгаш шиитпирлиг туружунуң ачызында харын Кубаже реаксылыг күштериниң халдаашкынын болдурбас, термоядролуг дайынның халавындан чайлаар аргалыг болган. Америк империализм ынчан харын атказрлаар, ужурга таварышканнар.

Ынчалзажок АКШ-тың дайынзырак империалистери бөгүн-даа боочепсек-биле көөргеттинип, Кубага удур крестилиг походче кыйгырып турар. Ынчалза-даа улуг Совет Эвилели революсчу Кубаның талазынга турган, турар болгаш кезээде болур деп чүвени америк империалистер болгаш оларның чалчалары утпаза чогуур. Бир эвес америк империалистер Хосталганың ортулуунче халдаашкынны кылыптар болза, ССРЭ акы-дуңма куба улустуң мурнунга бодунуң интернационалчы хүлээлгезин күүседир болгаш бодунуң республиказының хосталгазын база хамаарышпас чоруун камгалаарда аная эргежок чугула дузаламчыны көргүзер апаар.

Кубаның болгаш Совет Эвилелиниң аразында найырал хүн келген тудум быжыгын турар. Бистиң чурттарывыстың аразында бузулбас акы-дуңма харылзааларны Фидель Кастронуң ССРЭ-те чорааны улам-на быжыглаан. Июнь 4-те Гавана радиозун болгаш телевидениезин дамчыштыр чүве чугаалап тургаш, Фидель Кастро Кубаның болгаш Совет Эвилелиниң улустары чаңгыс аай ниити херектиг деп медеглээн.

Социалистиг революцияның Чаңгыс аай партиязы (ПУРС) бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазынга 1957 болгаш 1960 чылдарның Москва чөвүлел хуралдарының төөгүлүг документилерин удуртулга болдуруп турар.

Өзүлүг-ла марксичи-ленинчи партия болур ПУРС интернационализмниң тугун, социализмниң тугун бедик тудуп турар. Бистиң салым-чолувус бүгү коммунистиниң, делегейниң бүгү коммунистиг шимчээшкининиң салым-чолу-биле холбаалыг деп, Фидель Кастро чугаалаан.

В. АНДРИАНОВ.

„ЧАҢГЫСТААР“

Эртенгиниң 6,30 шак турда дежурный магазинниң чанында 15 кижи эллчегге кээп тургулапкан. Мен аная бичии кара өөлдүң артынга база-ла кээп туруп алдым. Ынчап турувуста кудумчунуң ол-бо талазындан сумка, сетки туткан кижилер аная шуужуп кээп-ле тургулаан. Бир-ле аныяк уруг:

— Экии! Кым сөөлүнде ирги?— деп айтыра-дыр.

— Силерниң соонарда мен — дээш, бодунуң эжин дилегзинген ышкаш, ынай-бээр көргүлээш туруп алды. Оон соонга даштындан көөрге 40 хире хар үезинде, кара-көк плащ тоннуг херээжен кижи база кээп турупкан.

— Клава үгбай! Дүүн эллчегге турган болгай силер, хлебке четтиңер бе?— деп, ол херээжен кижиден уруг айтыра-дыр.

— Кайын чедер мен. Мээц мурнумга турган кижи чедерге-ле хлеб төнүп калган болгай, ам өөренир улуэум бар, ынчат мөгүдээш маннап келдим — дээш бажында аржыылын плащ тонунуң моюндуруунуң иштинче эде суп алды.

— А сен база көзүлген ышкаш болчук сен?

— Харын база турдум, хлеб чедишпес хире боорга чоруткан мен — деп харыылады.

Чугаалажып турган ийи кижи хлебти кайызы-даа садып ап шыдаваны аная турган кижилерге билдине бээрге, оларның аразынга хлеб дугайында чугаа улам-на ханылаан.

— «Барлык» совхозтан, Шекпээрден, Кызыл-Мажалыктың бодундан, а чамдыкта Ак-Довуракта-даа хлебтеп кээр-дир бис. Кижи бодаарга харын-даа четчип турар чүве бо— деп, чыылганнарның аразындан бирле көк баштыг ашак чугаалап турда, артынга турган аныяк уруг ону үзе кирди:

— Ындыг деп чүве турар боор чүве бе, ирей, моон хөй чурттакчылыг улуг хоорайларда хлеб канчап четчип турар дээр силер. Бир эвес райпонун, «Барлык», «Шекпээр» совхозтарның, Ак-Довуракты пекарнялары дүн-хүн чок доктаамал быжырып турган чүве болза, чонга ол четчир болгай—деп, бүзүрелдиг харыылады. Садыгжы аныяк оол чедип келгеш, магазинниң эжиин ажыдыптарга улус ооц соо-биле шуужуп эгеледи. Бистиң соовустан бир оол кирип келгеш, ак халадын кедип алды. Ол эжинче көөрге,—сен садып эгелей бер! Мен хлебти чыыл салыйын! — деп сүмелээрге эжи чөпшээрежип, бажын согаш кылды.

Садыгжы улусче долгандыр көргеш:

— Каштаарыл?— деп айтыра-дыр:

Мурнунда турганнардан:

— «Ийилээр», а сөөлүнде турганнардан: «чаңгыстаар, чедишпейн баар»—деп алгыржып эгеледи.

Садыгжы хөйнүң саналынга каттышкаш, «чаңгыстаар-дыр» деп сүмеледи.

— Хөй-даа, эвээш-даа кижилиг өг-бүле турар-ла болгай, чаңгыстаап аарга чедишпес-тир — дишкен чугаалар эллчегге турганнарның аразындан дыңналып-ла турган. Шынап-ла бодап турарга, бо дээрге бичеэвес бергедээшкиннинг айтырыг. Бистиң партиявыс болгаш чазаавыс бүгү-ле чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга деп принципти барымдаалап турар болгай. Барын-Хемчик райпозунуң баштаар черинің ону боттандырарынче ам-даа чогуур хемчеглерни албайн турары үстүнде чижектерден-не илдеп болган.

М. КАРА-САЛ.

Хамык ужур шиитпирни күүседиринде

«Тыва» совхозтуң Хөндергей салбырының ажылчыннарының, албанхаакчыларының ниити хуралы болуп эрткен. Сиген белеткелинин, суур чаагайжылгазының, ниитиниң корум-чурумунуң дугайында айтырыгларны аная чугаалашкан.

Совхоз болгаш оон салбыры ниитизи-биле 3100 тонна сиген белеткээр планныг, июльдуң барык 20-ге чедир чаңгыс тонна-даа сиген белеткеттинмээнин кончуг четпес деп хурал демдеглээн.

Ол-ла үениң дургузында сиген шөлдеринче бригадаларны организастап чорутпааны совхозтуң удуртулгазының кончуг четпес ажылы — деп демдеглээр ужурлуг. Мал чемцери белеткээр бригадаларның тус-тус участоктарга бүдүрүкчүлүг ажылдаарын боттуг удурткаш, бо чугула кампанияны эң шиитпирлии-биле дүргедедири совхозтуң дирекциязының, партия, профэвилел органнарының кол ажылы ол болур.

Совхозтуң 1300 гектар кукурузазының үшкү илиирээшкини чоруттунган. Борбак-Тей ховузунда тараан кукурузаның үнүжү эки-даа болза, ону чашпан-хөме алы берген. Бир эвес ону чайлатпас болза, гектар бүрүзүнден 300 центнер ногаан массаны алыры берге.

Суур чаагайжыдары-биле 3200 ыышты чурттакчылар тарып олурткан. Оон иштинде Кандан-оол, Кунзун, Бопай-оол болгаш оон-даа өскелер ыышты тарып олурткаш, эки суггарып өстүрүп турар. Ындыг-даа болза, ясли, контора, эмнелге салбырының чанында олурткан ыыштар ажаалгазы бакырааны-биле курганн.

Суурнуң чамдык чурттакчылары, чер-черде малчыннар хойтпак арагазы дикеш, арагалаар чорукту калбарты берген чорук канчап-даа таарышпас. Хойтпактан арага кылырын моон соңгаар шуут соксадыр деп хурал демдеглээн. Арагага хандаашчурум үрээн С. Бүрүткел, С. Уртунай болгаш оон-даа өскелерни чогуур хемчег алган. Арагачылар, прогулчулар-биле шиитпирлиг демиселди чорудар деп ажылчыннар хуралынга демдеглээн.

М. КАЙГАЛ-ООЛ.

Чөөн-Хемчик район.

ЫНЧААР ЭГЕЛЭЭН

Куба улус бодунуң революциязының тиилелгезин үр үеде аар-берге, чепсектиг демиселдиң түңнелинде чедип алган.

Он чылдар мурнунда, 1953 чылдың июль 26-да, Фидель Кастро үс ажыг патриоттарны баштап алгаш, чепсектиг демиселди эгелээн. Батистаның диктаторжу эрге-чагырганының шериг кезектери турган Сантьяго хоорайның Монканда казармаже халдаашкын куба улустуң ол чепсектиг демиселиниң эгези болган. Ынчалза-даа баштайгы чепсектиг тура-халышкынын ол удаада аштырышкынга таварышкан. Революсчулар-ның хөй нуруузу араатанзыг өзү-биле өлүрткен азы кара бажыңче киир октаткан. Фидель Кастро база туттурган. «Төөгү мени агартып тур!» деп бодун камгалаан сураглыг чугаазын Кастро судка чугаалаан. Ол революстуг кыйгырыынга Фидель Кастро мынча деп медеглээн: «Бодунуң хосталгазы дээш демисежип турар улустуң шиитпирлиг чоруун сып шыдаар боо-чепсек-даа, күш-даа чок».

1955 чылдың майда Кастро болгаш оон чоок эштери хоругдалдан хосталган. Ынчалза-даа үргүлчүнүң истеп сүрүүшкүнүнден даштыкыже олар дезип чоруур ужурга таварышкан. Олар даштыкы чуртка турган, Батистага удур чепсектиг чаа демиселди белеткеп эгелээннер. «Июль 26-ның шимчээшкини» деп аттыг революстуг шимчээшкин организастаттынган. 1956 чылдың ноябрь 25-те Фидель Кастрога баштаткан 82 патриоттар «Гранма» деп бичии пароходка олуруп алгаш, Мексиканың далай эриинден Кубаның мурнуу талакы эриинче эжиндирип чорупкан. Революсчулар Ориенте можунуң эриинге кээп дүжүртүүнүкеш, реаксылыг шериглериниң кадыг-дошкун атаказынга таварышканнар. Революсчуларның хөй нуруузу тулчуушкунга өлүрткен. Чүгле чеди ланчыы боолуг 12 кижи арткан.

Чеди ланчыы-биле чепсегленген ол 12 кижиден тура-халышкын армиязы тургустунган. Фидель Кастрога баштаткан ол армия Ориенте можуда Сьерра-Маэстра даглларынга баштайгы революстуг баазаны тургузуп алган болгаш тус черниң тараачыннары-биле сырый харылзааны тудуп алган.

1958 чылдың мартта Рауль Кастрога баштаткан улуг эвес партизан отряды Ориенте можунуң соңгу-чөөн талазынче барып киргеш, аная ийиги (Чөөн чүк) фронтуну ажыдып, 12 муң дөрбелчин километр девискээрлиг хосталган районну тургускан. Ынчангаш Сьерра-Маэстра даглларда хосталган район-биле чергелештир база бир хосталган район тургустунган.

Батистаның реаксылыг шериглери тура-халышкын армиязынга удур калчаалыг шаап халдаашкынны удаадараа чорудуп турган. Ол халдаашкыннардан эң улуг халдаашкын болза Сьерра-Маэстраже контрреволюстуг поход болган. Ол поход 1958 чылдың майдан август айга чедир үргүлчүлээн. Ол дээрге тура-халышкын армиязын бүрүнү-биле узуткаары дээш Батистаның чоруткан «шиитпирлиг» шаап халдаашкынны болган. Ынчалза-даа 76 хөнүкта үргүлчүлээн шыңгыы демиселдиң түңнелинде дайынның муң ажыг солдаттарын тура-халышкын армиязы узуткап, 600 ажыг кижини тудуп алгаш, улуг тиилелгени чедип алган. Дайынның күүлүг шаап халдаашкынынга тура-халышкын армиязы удур шаап халдаашкынче шилчээн. 1958 чылдың августуң хөйчүүнде тура-халышкын армиязы Камагуэй можудан берге походту кылып, Батистаның реаксылыг чагырганының төвүнче чөөн чүктен чоокшулап, Кубаның төп кезээнче кире берген.

Сьерро-Маэстра даглларынга кедүрүүнген революстуг кызыл тук бүгү-чуртка революцияның кедүрлүүшкүнүн өскүткен. Демиселче ажылчыннар, тараачыннар, студентилер болгаш Кубаның бүгү патриоттары кедурлүп үнгеш, Батистаның реаксылыг диктатуразынга бүгү талалардан согуушкунну таварыштырган. 1958 чылдың кыжынында тура-халышкын армиязы кол командылакчы Фидель Кастронун командылалы-биле чуртту делгем районнарынга — Ориенте, Камагуэй, Лас-Вильяс болгаш өске-даа районнарга шаап халдаашкынны чоруткан. Ийи айда үргүлчүлээн кадыг-дошкун тулчуушкуннарның түңнелинде 1959 чылдың январь 1-де Куба улустуң революциязы тиилээн.

Куба Республиканың тапкы фабрикаларының үндүрүп турар сигаралары бүгү делегейде алдаржып турар. Национализация соонда тапкы бүдүрүлгелеринге ажылдың байдалы экижээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн.

ЧУРУКТА: Гавананың тапкы фабриказының цегинде.

СЭТА-ның тускай фотокорреспондентизи В. Калмыковтуң фотозу.

Сүт-бараан фермаларынга арыг-шеверниң үлегерлиг чурумун тургузаалыңар!

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының сүт-бараан фермаларының арыг-шевер талазы-биле байдалын экижидер, оларга дипломнарны тыпсыр дугайында доктаалды хүлээп алган.

Түс-түс фермаларның арыг-шевер талазы-биле байдалынга хамаарыштыр оларга бирги, ийиги болгаш үшкү чергениң дипломнарын тыпсырын ол доктаалда чурумчуткан болгаш республиканың санэпидстанциязының база санитар-чырыдыышкын бажыңының кирип келгени дипломнарның негелделерин бадылаан.

Ынчангаш сүттү бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдетпишаан, фермаларның арыг-шевер талазы-биле культуразын бедидери дээш социалистиг чарышты улам-на калбартырынче бүгү саанчыларны болгаш ферма ажылдакчыларын кыйгырып турар документини — ферма бүрүзүнге диплом чедип алырының негелделерин бо арында парладывыс.

Арыг-шевер көргүзүглериниң талазы-биле сүт-бараан фермаларының диплом алырының негелделери

I ЧЕРГЕНИҢ ДИПЛОМУНГА

1. Сүт-бараан фермазы сүттү кудуп кадагалаар болгаш шүүр, савларны чуур база оларны шыгжаар тускай өрээлдиг, саанчылар дыштаныр черлиг (Кызыл булуннуг), сүт соодар дош салган черлиг, а ол ышкаш инек саар болгаш өдек үндүрер ажылды механизастаан турар ужурлуг.

2. Сүттү кудар, шүүр болгаш сава чуур өрээлдиң иштин хүн бүрү агаарладып турар, ооң ишти курган, ханаларын штукатурлаан, чугайлаан, шалазын эки тыраан, азы бетоннаан болур. Өрээлдиң иштин арыг-шевер тургузуп, ону чылыг суг-биле чуп турза чогуур. Сээктерге удур демисежири-биле өрээлдиң соңгаларынга, эжинге, а ол ышкаш сүт савлары салыр черлерге демир, азы марля четкилерин азар херек.

3. Ферманың девискээрин арыг-шевер кылдыр аштап база ногаанчыдар. Херим иштинде арыгланыр черни инек кажаазындан 25 метр ыракка тургускаш, аңаа курган хлор чугайын чажып турза чогуур, ол черниң оңгарының иштинге арыг эвес үүлдү ооң үштүн ийи кезээнден бедик кылдыр болдурбас дээш үргүлүү аштап турар.

4. Өдекти бөлүп шыгжаар, азы ону компосталап (чемишчидилге кылдыр иридип) тургаш, халдавыр чок болдурар черни тускайлаар.

5. Инек кажаазының иштин хүнде ийиден эвээш эвес катап аштаар. Өдек шыгжаар черлерге өдекти 70 хонуктан хөй эвес үеде кадагалаар.

Саар инектерни баглавайн ажаарынче шилчиткен ажыл-агыйларга инек чыдар черлерде эрги чадыгларны арыг чадыглар-биле хүнде бирден эвээш эвес удаа солуур.

6. Ферманың кажаазының иштинден малдың суук үүлүн дүвүнче болгаш хажыыларынче суг эртпес суук үүл чыылдырар шоргаларны дамчыштыр аксып үндүрүп турар. Суук үүл чыылдырар шоргаларның даштыкы талаларын, а ол ышкаш бөөшкүннээр черлерин чуурган дойдовурак-биле 30—35 сантиметрден чуга эвес кылдыр таптаар. Суук үүл чыылдырар шоргаларның суун аксып киирер улуг оңгарны казып кылыр, ооң иштин аштаарда белен кылдыр ону доңурбазы-биле аксынга эки эптээн ийи калбак крышаны кылгаш, оларның аразында шаараш черин соок киирбес материал — торф, азы саваң-биле сыскып чылыглаар.

7. Фермага үүгле эки шынарлыг арыг сугну хереглээр. Бир эвес суг аттыгар кылдыр өрүмнеп кылган кудук чок болза, аңаа кудукту каскаш, ону долгандыр чуурган дой-довуракты 1 метр кылын кылдыр таптаар.

Кудукту фермадан 100 метр ырак, кургаг, 80 сантиметрден чавыс эвес деңге черге казар. Ханы шахталыг кудуктан суг үндүрер нососту тургузар.

8. Фермага сугну эки эптеп кылган, аастарын дуглаар крышаларлыг улуг-биче арыг доскаарларга кудуп кадагалаар.

9. Ферма бүрүзү-ле сүт кударынга четчир санныг савалар: флягаларлыг, кулактыг бидоннарлыг, инек саар болгаш инек эмин чуур суг кудар демир хууцнарлыг, иштинде төгерик хөвеңнер салган демир шүүрлерлиг болур ужурлуг.

10. Сүт шүүрүнге четчир санныг марляны, эмиг допчулары чаар вазелинни, инектер кештерин ажаар хыл болгаш демир щёткаларны ферма бүрүзүнге хандырган турар.

11. Сүт савларының шын чурумун сагыыр: савларны баштай сүт продуктуларының артышкыннарындан аштап арыглаар, ооң соонда 0,5 хуу сода холуктуг соок болгаш чылыг суглар-биле щёткалап чуур (демир хууң ишти сугга 50 грамм соданы эзилдирер) база саваларны изиг сугга сугар ийикпе азы хайындырар.

Ферма бүрүзүнге изиг сугну четчир кылдыр хандырар төлээде, титаннарны тургускулаар, азы плиталарга суг хайындырар демир саваларны белеткээр херек.

12. Инектериң хирленген черлерин чугбушаан, оларны хүн бүрү аштаар, саалданы эгелээрингe чедир бир шак бурунгаар инек кажаазының иштин, саалда шөлүн, инек чемгерер черни агаарладыр, инек турар черни, шаланы арыг-шевер тургузар. Инектерни саар мурнунда оларның эмиглерин чылыг суг-биле чутташ, кургаг аржыыл-биле чодар.

13. Фермага чунар демирни, саваңны, саанчы бүрүзүнге тус-тус аржыылдарны ыяавыла белеткээр.

14. Сүттү шүгген соонда марляны сода эзилдирин-биле эки чуп; изиг сугга хайындырып, соок сугга булгааш, кургадыр. Сүттү сагган соонда дораан соодар.

15. Эмиглери аараан инектерден сагган сүттү чемге хереглээрин хоруг-даар.

16. Ферма бүрүзүнге сүттүң бактерия-биле хирленгенин болгаш кислотазының хемчээлин он хонукта бирден эвээш эвес катап хынаар.

17. Ферма бүрүзүнге инектерни ай санында-ла ветеринар талазы-биле шинчиир.

18. Саанчы бүрүзү 2-ден эвээш эвес халаттыг болгаш 2-ден эвээш эвес аржыылдыг болур.

19. Хеп аймаа суггар шкафты база тургузар.

20. Ферма бүрүзүнге санитар постузун болгаш ветеринар-санитария аптекажыгажын организастаар.

21. Саанчы бүрүзү ижин-шөйүндүге тыптып бацилла деп бактерияларның болгаш кыжа курттарның бар, чогун илередир ийи дакпыр шинчилгени, а ол ышкаш хөрек клетказын рентгенге тырттырар шинчилгени чылда ийи катап эртер ужурлуг. Саанчыларны квартал санында-ла медицина талазы-биле шинчип турар.

22. Саанчы бүрүзү 20 шактыг программа ёзугаар санитар минимумун эртер хүлээлгелиг.

23. Фермаларның бүгү ажылдакчылары, хамыктың мурнунда саанчылар холдарының, идик-хевиниң арыг-силиин хайгаарап, салааларының дыргактарын чолдайтыр кезип ап чоруур ужурлуг. Арыгланыр черге киргениниң соонда холдарны эки чуур херек.

24. Саанчылар холдарының кештери аараан дей сезиглээнде оларны медицина ажылдакчызынга доп-дораан көргүзери чугула.

25. Ферма бүрүзү санитар дептерлиг болур.

26. Ферма бүрүзү чунар бажыңныг турар.

II ЧЕРГЕНИҢ ДИПЛОМУНГА

1. Сүт-бараан фермазы ыяавыла сүт кудуп кадагалаар өрээлдиг, сүт соодар дош салган черлиг, өдек үндүрер ажылды механизастаан болур.

2. Сүт кадагалаар өрээлдиң иштин арыг-шевер тургузар болгаш хүн бүрү агаарладыр, ханаларны арыг тургузар, ооң ыяш азы бетоннаан шалазын эки тырып база дескилээн турар. Өрээл иштинге сава салыр черни дерип тургузар, соңгаларга демир азы марля четкилерни асса чогуур.

3. Ферманың девискээрин арыг-шевер тургузар, херим иштинге арыгланыр черни кылгаш, ооң иштинге кургаг хлор чугайын хүн бүрү чажып база ону үргүлүү аштап турар.

4. Инек кажааларының иштин хүнде ийиден эвээш эвес катап аштаар, өдекти компосталаары-биле тускайлаан черлерге кадагалаар. Саар инектерни баглавайн ажаарынче шилчээн ажыл-агыйларга эрги чадыгларны чаа чадыглар-биле хүнде бирден эвээш эвес катап солуп турар.

5. Мал фермазындан суук үүлдерни суг эртпес шөргалар дамчыштыр ийи калбак крышалыг суук үүл чыылдырар оңгарже аксып киирип турар, ол оңгарның даштын 35 сантиметр кылын кылдыр чуурган дой-довурак-биле таптаар.

6. Фермага ижер суг арыг, эки шынарлыг болур ужурлуг. Ону чедип алырда, кудукту сүт-бараан фермазындан 100 метр ырак кургаг черге каскаш, чуурган дой-довурак-биле долгандыр таптаар, аңаа нососту азы ниити демир хуунну тургузар, кажаалап, кырын серилээр болгаш аксын крышалаар херек.

Фермага сугну аастары халыптарлыг улуг, биче доскаарларга кадагалаар.

7. Инек саар, инек эмин чуур демир хууңнарны, флягаларны, кулактыг бидоннарны, демир шүүрлерни, марляны, инек эмининиң допчуларын чаар вазелинни, инектерниң кештерин ажаар демир болгаш хыл щёткаларны фермага четчир санныы-биле тургузар ужурлуг.

8. Савалар чуурунуң шын чурумун сагыыр: баштай сүт продуктуларының артышкыннарын аштап арыглаар, ооң соонда 5 хуу соода эзилдиригли изиг, соок суглар-биле щёткалап чуур (демир хууң ишти сугга 50 грамм соданы эзилдирер), дараазында саваларны хайныр турган сугже сугар ийикпе, азы хайындырар. Фермага изиг сугну четчир санныг кылдыр белеткеп тургузар.

9. Инектерни хүн бүрүде аштап, хирленген черлерин чуур, саалданы эгелээр мурнунда кажаа иштин, саалда шөлүн агаарладыр, инектерни чемгерер, оларны тургузар черлерни болгаш шаланы арыглап, аштап турар. Саар мурнунда инектерниң эмиглерин чылыг суг-биле чутташ, кургаг аржыыл-биле чодар.

10. Чунар демирни, саваңны база саанчы бүрүзүнге тус-тус аржыылдарны белеткээн турар.

11. Сүттү сагган соонда соодар.

12. Эмиглери аараан инектерден сагган сүттү чемге хереглевес.

13. Сүттүң бактерия-биле хирленгин болгаш кислотазының хемчээлин он хонукта бирден эвээш эвес катап хынап турар.

14. Ферма бүрүзүнге инектерни ай санында-ла ветеринар талазы-биле шинчиир.

15. Саанчы бүрүзү 2-ден эвээш эвес аржыылдыг, 2-ден эвээш эвес халаттыг болур.

16. Фермага санитар постузун болгаш ветеринар-санитария аптекажыгажын тургузар.

17. Ижин-шөйүндүге тыптыр бацилларның, кыжа курттарның болгаш туберкулёзтүң бар, чогун илередир ийи дакпыр шинчилгени саанчы бүрүзү чылда 2 катап эртер. Олар медицина талазы-биле квартал санында-ла шинчидер ужурлуг.

18. Саанчы бүрүзү 20 шак өөренир программалыг санитария минимумун эртер болгаш хуузунда санитар дептерлиг болур.

19. Саанчылар холдарының, идик-хевиниң арыг-силиин хүн бүрү хайгаарап, арыгланыр черге киргениниң соонда холдарын саваңнап эки чуур ужурлуг. Холдары ириңнээр арыгдан аараан деп сезиглээнде медицина ажылдакчызынга доп-дораан көргүзүп турар.

20. Ферма бүрүзү чунар бажыңныг болур.

III ЧЕРГЕНИҢ ДИПЛОМУНГА

1. Сүт-бараан фермазы ыяавыла сүт кудуп кадагалаар өрээлдиг болгаш сүт соодар дош салган черлиг болур.

2. Сүт кадагалаар өрээлдиң иштин кургаг тургузар, ону хүн бүрү агаарладыр болгаш арыг кылдыр аштап турар, аңаа сава салыр черни дерип кылыр, а соңгаларынга демир, азы марля четкилерни аскылаан турар. Ыяш азы бетоннаан шалазын эки тырып база дескилээн турар.

3. Ферманың девискээрин арыг-шевер тургузар, херим иштинге арыгланыр черни кылгаш, ооң иштинге кургаг хлор чугайын чажып база ону үргүлүү аштап турар херек.

4. Инек кажааларын хүнде ийиден эвээш эвес катап аштаар, өдекти компосталаары-биле тускайлаан черге кадагалаар.

Инекти баглавайн ажаарынче шилчиткен ажыл-агыйларга эрги чадыгларны арыг чадыглар-биле хүнде бирден эвээш эвес катап солуп турар.

5. Фермага ижер суг арыг, эки шынарлыг болур ужурлуг. Ону чедип алырда, кудукту сүт-бараан фермазындан 100 метр ырак, кургаг черге тургускаш, чуурган дой-довурак-биле долгандыр таптаар, аңаа нососту азы ниити демир хуунну тургузар, ону кажаалаар, серилээр болгаш крышалаар.

Фермага сугну арыг, аастары крышалыг улуг, биче доскаарларга кадагалаар.

6. Инек саар, инек эмин чуур суг кудар демир хууңнарны, флягаларны, кулактыг бидоннарны, демир шүүрлерни, марляны, эмиг допчулары чаар, вазелинни, эмиг чодар аржыылды, инектерниң кештерин ажаар демир болгаш хыл, щёткаларны фермага четчир санныг кылдыр хандырар ужурлуг.

7. Саваны чуурунуң шын чурумун сагыыр: баштай ону сүт продуктуларының артышкыннарындан аштап, арыглаар, ооң соонда 5 хуу сода холуктуг чылыг болгаш соок суг-биле щёткалап чуур (демир хууң ишти сугга 50 грамм соданы холуур) база саваларны изиг сугже сугар ийикпе, азы хайындырар. Фермага изиг сугну четчир санныг кылдыр тургузар херек.

8. Инектерни хүн бүрүде аштап, хирленген черлерин чуур, саалданы эгелээр мурнунда кажаа иштин, саалда шөлүн агаарладыр, инектерни чемгерер, тургузар черлерни болгаш шаланы аштаар.

9. Чунар демирни, саваңны, саанчы бүрүзүнге тускай аржыылды белеткээр.

10. Сүттү сагган соонда соодар, эмиглери аарыг инектерден сагган сүттү кадык инектерниң сүдүнге холуваас.

11. Сүттүң кислотазының хемчээлин он хонукта бирден эвээш эвес катап хынап турар.

12. Ферма бүрүзүнге инектерни ай санында-ла ветеринар талазы-биле шинчиир.

13. Саанчы бүрүзү 2-ден эвээш эвес аржыылдыг, 2-ден эвээш эвес халаттыг болур ужурлуг.

14. Фермага санитар постузун болгаш ветеринар-санитария аптекажыгажын тургузар.

15. Ижин-шөйүндүге тыптыр бацилларның, кыжа курттарның болгаш туберкулёзтүң бар, чогун илередир ийи дакпыр шинчилгени саанчы бүрүзү чылда ийи катап эртер. Олар медицина талазы-биле квартал санында-ла шинчидер ужурлуг.

16. Саанчы бүрүзү 20 шак өөренир программалыг санитария минимумун эртер болгаш санитар дептержигештиг болур.

17. Саанчылар холдарының, идик-хевиниң арыг-силиин хүн бүрү хайгаарап, арыгланыр черге киргениниң соонда холдарын саваңнап эки чуур, кежи аараан деп сезиглээнде медицина ажылдакчызынга доп-дораан көргүзер ужурлуг.

18. Ферма бүрүзү чунар бажыңныг болур.

Арктикаже болгаш Антарктикаже

Антарктиканың сан талазы-биле тоску, эзлчеглиг экспедициязын бо чылдың төнчүзүнде дерип четчелээн турар.

Антарктикаже чоруур совет эртемденнер, полярның сураглыг шинчилекчилери, Делегейниң ыржым хүнүнүң (ДЫХ) программазын ёзугаар ажылдаар апаар, ол чыл 1964 чылда эгелээр. Оларның даштыкы өңнуктери база-ла оларның-биле демниг ажылдаар.

Алдыгы диптиң шинчилекчилериниң чогаадыкчы түннели болза фундаменталдыг ажыл—Антарктиканың атласы болур.

Арктиканың доштуг делгемнери онзагай лаборатория болуп турар. Агаарның эзлчеглиг бедик широталыг экспедициязы аңаа келир чылын болунуң ажылын эгелээр. Оон сорулгазы—чылыг режимин, дошторны, полярның эжиндирип чоруур чаа станцияларын организастаарының байдалдарын өөренирин үргүлчүлээри болур.

(СЭТА).

ЧУРУКТА: республиканың бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге ийиги черни алган Тес-Хем районнуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң танцы бөлүү.

Фото **В. ЛУТКОВТУУ.**

Совет чиик атлетиктерниң кайгамчыктыг тиилелгези

ССРЭ—АКШ-тың аразында чиик атлетика талазы-биле болуп эрткен бешки ужуражыышкынында Совет Эвилелиниң командазы 189:147 санга тиилээн.* Валерий Брумельдиң делегей рекордун онзагай тургусканы.

Москваның Лужникиде теп стадионунга ССРЭ биле АКШ-тың аразында чиик атлетика талазы-биле болуп эрткен ужуражыышкынынга совет спортчуларның кайгамчыктыг, онзагай тиилелгезин делегейниң бүгү чурттары хайгаарап турган. Бо чаңчыл болган ужуражыышкын бүгү делегейниң спорт шимчээшкининге аажок улуг базым деп чугаалап болур. Маңаа ийи улуг чурттарның—ССРЭ болгаш АКШ-тың чиик атлетиктери маргышкан. Ол чидиг демиселге болуп эрткен. Ужуражыышкын эрткен воскресеньеде найыралдыг, дүрген, ёзулуг-ла демиселчи чоруктуу илереткен.

Бүгү-ле ужуражыышкынга совет чиик атлетиктер американнарны тиилелгелиг чаалап ап үнгеннер. 1958 чылда бистиң командавыс 2 санга; 1959 чылда—8 санга; 1961 чылда—16 санга; 1962 чылда 4 сан ажыгта тиилээн. Бо удаада американнарның база-ла удук негелдези алыр дээн күзели боттанмаан. **Июль 22-де бо ужуражыышкын ССРЭ-ниң командазының кайгамчыктыг, чайыннанчак тиилелгези-биле 189:147 санга доозулган.**

Бистиң чиик атлетиктеривис канчаар-даа аажок тура-соруктуун болгаш спортчу алдарын илереткеннер. Оларның иштинден элээн хөй спорт талазы-биле мергежилдиглерниң бадыткан турары-биле алырга барыкла күүсеттинип болдунмас чедишкиннерни кылганнар. Орта бистиң чүгүрүктеривис бир дугаарында-ла хамаржып турар. 100 метрге бир дугаар-ла маңнаашкынга Галина Попова тиилээн. 110 метр моондактыг маңнаашкынга бистиң спортчувус баштай-ла маңнап келген. Ол болза Анатолий Михайлов-тыр. Американ команданың тренери П. Джордан Михайловтуң ол чедишкинин магаданчыг солун-дур деп көрген. 100, 400, 800 метр дистанцияларга бистиң чүгүрүктеривис бир дугааргы-ла ийиги черни эзлээннер. Ол болза Эдвин Озолин, Вадим Архипчук болгаш Валерий Булышев олар болур. Баштайгы хүннүң түннелинде бир дугаар-ла Совет Эвилелиниң чыыны командазы ниитизи-биле тиилекчилер болган.

Дараазында болган ужуражыышкынның түннел хүнүнде ол ышкаш бистиң спортчуларывыс улуг чедишкиннерни эрткеннер. **Бистиң алдарлыг Валерий Брумеливистиң делегей рекордун тургусканы магаданчыг болуушкун болган. Ол черниң бедиин халыырынга 2 метр 28 сантиметр бедикти дегбейн ажа халый берген.** Валерий Брумель чыл бүрүде бодунуң рекордун экижидип, 2 метр 30 сантиметр бедикти ажа халыыр дугайында сорулганы бодунга салган.

Бо чаңчыл болган ужуражыышкынга совет спортчуларның база бир рекордун демдеглээн. 4×400 метр хемчээлдиг эстафетаның маргылдаазынга бистиң чыыны командавыстың киржикчилери Григорий Свербетав, Василий Анисимов, Владимир Кошаков болгаш Вадим Архипчук олар Бүгү-эвилелдиң чаа рекордун тургузуп, 3 минута 08,6 секунда хемчээлди көргүскеннер.

ССРЭ-ниң чиик атлетиканың хөрээженнер командазы американнарны кезээде ажып келген. Совет спортчуларның бедик мергежилдиин, база оларның тиилелге дээш быжыг тура-соруктуун бо ужуражылга база катап көргүскен. Черниң узунун Татьяна Щелканова маргылдааның эгезинден эгелээш кымга-даа алыспайн, 6 метр 35 сантиметрни халааш тиилээн, 6 метр 10 сантиметрни халаан Вилли Уайт (АКШ) ийиги черге чоруп турган. Ынчалза-даа америк спортчу дараазында черге барып дүшкен. Эң сөөлгү халыышкында совет спортчу Татьяна Тальшева чуктүүшкүнүг халыышкынны кылып, 6 метр 12 сантиметрни ийиги черни ап, а ооң-биле кады совет командага өртекгиг санны эккелген.

200 метр чадаг чарышка Мария Иткина тиилеп, 24,1 секундада халаан, ийи дугаарында Галина Попова келген. Ядро идеринге Тамара Пресс эң эки түннелди көргүзүп — 17 метр 59 сантиметрни иткен. Ооң мурнуу чарында диска октаарынга бирги черни чаалап ап, кайгамчыктыг чедишкинни көргүскен. **Эткен чылын бистиң хөрээжен** спортчуларывыс американчыларны 66:41 санныг, а бо чылын 75:28 санныг тиилээн.

Хамыктың мурнунда бистиң чиик атлетиктеривис чедишкинниг киришкен. ССРЭ-ниң эр улустуң командазы бодунуң удурланыкчыларынга барык чеде берген. 5000 метр дистанцияга чарышка Юрий Тюрин болгаш Леонид Иванов олар кымгаа четтирбээн. Эдуард Осипов 8 минута 35,0 секундада маңнааш эки түннелди көргүскен.

Американ чиик атлетиктер дыңзыг дээрзи чугаажок болгаш олар эки белеткелдиг биске келгеннер. Көрүкчүлерниң дыңзыг адыш часкаашкыннарынга хей-аът кирген диска октакчызы Джей Сильвестр шөлге айыткан 60 метр хемчээлди ажыр октапкан. 200 метр чоок дистанцияның чарыжынга Генри Карр бедик мергежилди көргүзүп, 20,9 секундада Поль Драйотон-биле денге маңнаанныр. 1500 метр чарышка Дайрол Берлесон болгаш Том О'хара олар 3 минута 41,0 секундада маңнаанныр. Американ спортчуларга мурнукузу ышкаш оранчок ажа бээри бо удаада болдунмаан. Эткен чылын эр улустарның аразынга маргылдаа 107:128 санныг американнарның тиилелгези болган, а бо чылын сан—114:119 болган.

ССРЭ биле АКШ-тың шилиндек спортчуларының аразынга чаңчыл болган бешки ужуражыышкын моонбиле доозулган. Бо маргылдаа бедик найыралга эрткен болгаш Совет Эвилели биле Американның Каттышкан Штаттарының спортчуларының аразынга моон соңгаар спортчу чоокшулажыышкынынга бараан болур.

«ПРАВДАДАН».

Республикага АГААР-БОЙДУСТУН байдалы

Бөгүн республикага шокар булуттарлыг хүн болур, чамдык черлерге кыска чаашкыннар чаар. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Диңмирээшкин болуп магатчок. Хат өйтавында, ийзы-бүрү чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага—24—29, а Кызылда 27—29 градус чылыг.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

Июль 26-да

«НАЙЫРАЛ»: «Чоруп-ла турдувус» 10, 12, 2, 4, 6, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Ургуларга программа 10, «Аңгы-аңгы хуу-салыкнар» 7.15, «У французских каминов» 11.15, 1.15, 3.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Өлүм чок чоруктун одаа» 2.30, «Ол бүгүге чай буруулуг болган» 4.30, 6.30, «Оожум Дон» (ийиги серилзы) 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Төрээн чуртундан ыракта» 1.15, 5.15, «Ашак-кадай болушканы ындыг-ла кончуг эвес болган» 3.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: Мультипликациялар 10, «Ол шамын хүнүнүн бүдүүзүнде болган» 5, 7, 9 шактарда.

БАШТАЙГЫ ТАРЫЛГА ОДУРУГЛАРЫНДАН

Эрте олурткан ногаа культураларының дүжүдүн чазын ийикпе азы чайнын эгезинде ажаап ап болур бе? Ылаңгыя чазын биске витаминниг чемиштер ховар болур болгай.

Хар эрээн соонда үүгле чээрби хире хонгаш, чаагай чыттыг, сүүзүнүг ногаан согуналарны кезип эгелеп болур силер.

Хөй чылдыг согуналар! Чаңгыс катап олуртуп каалаш, ооң дүжүдүн алаан каш чылдар дургузунда алыр. Хөй чылдыг согуналарның баштайгы бичии сыптары частың эгезинде үнүштер чечектелбээнде онза үнелиг. Олар сүүзүннүг, чемишкир болгаш онзагай чыттыг, байлак витаминнерлиг болуп. Үүрмек кестинген согуналар — чемнин шынарын экижидеринге болгаш ону шингээдиринге улуг ужур-дузалыг. Бо кандыг согуналар дугайында чугаа чоруп турарыл?

Батын дээр согунаны бистеылаңгыя Сибирьде база Ыраккы чөөн чүкте өстүрүп турар. Чүге дээрге, ол соокка шыдамык. Оон 100 грамм сывынга чазын 105 миллиграмм «С» деп витамин чоруур. Бо болза апельсиннерде болгаш лимоннарда бар турарындан ийи катап хөй-дүр! Ногаан согуналарга А-каротин деп провитаминден аңгыда, B_1, B_2 база РР деп витаминнер чоруур.

Шнитт-согуна — дүрген быжар болгаш кезиишкин соонда дүрген катап үнер. Ол соок болгаш кончуг шык хөрээнге эки өзүп, Балтий чоогунуң республикаларында база Россия федерациязының соңгу-чөөн областарында колдап нептерээн. Шнитт-согуналы соңга чанынга, чечек олуртур саваларга-даа өстүрүп болур.

Чадаланчак үнер согунаныц сыптарының бедии 80 сантиметр чедип турар. Олар борбак баштыг согуналарга бодааргa, оон сүүзүннүг база амданныг, чигир, витаминнер-биле байлак.

Онзагай чыт болгаш сүүзүн талазы-биле слизуна-согуна аңгыланып турар.

Хар эрээн соонда 40—45 хонгаш, ревень болгаш щавельдиң дүжүдүн ажаап ап болур силер. Ревеньнин өске ногаа культураларындан ылгалдыг чүүлү—хөлегеленчек черлерге ону өстүрүп болуру. Ол соокка кайгамчык шыдамык. Ону чаңгыс олурткаш, 15 чыл дургузунда дүжүдүн алыр.

Ревень болза С, B_1 РР каротин деп витаминнерлиг. Ооң аныяк, сүүзүннүг, бүрүленчек сыптарында организмден суук чүүлдү ылгап үндүреринге дузалыг калий дустары бай болгаш кальцийниц, демирниц дустары база бар. Ревеньде щавель кислотазы чазын шоолуг хөй эвес. Ревеньниц сыптары амдан талазы-биле кыйыраң амданныг яблоктар сагындырар. Олардан компотту, кисельди, вареньени, пастиладарны, ногаан щини белеткеп болур. Пюре-мүн болгаш борщ хайындырарынга ооң аныяк сыптары кончуг таарымчалыг.

Огород щавели чаагай дүжүттүг. Кезилде сөөлүнде демнии-биле өзүп эгелээр. Ооң улуг бүрүлериндe каротин, аскорбин кислотазы база минералдыг дустар байлак. Частың эгезинде ында щавель кислотазы чайгы байдалындан эвээш болур.

Чазын спаржаныц дүжүдүн база ажаап ап болур. Ооң сүүзүннүг чаш сыптарын диэталыг чемнер кылырынга ажыглаар. Оларда аскорбин кислотазы, каротин база «В» бөлүктүц витаминнери хөй.

Аныяк шагар-оът — аскорбин кислотазының, каротинниц база «К» витаминниц шыгжамыры. Чазын ону ногаан щи база пюре кылырынга хереглээр.

Мурнуу чүкте артишоктар өстүреринге улуг кичээнгей салып турар. Ол үнүш чаагай амданныг, онзагай чыт талазы-биле ылгалып турар. Артишок чемгир болгаш чемге хөөн киирер шынарлыг. Артишоктарда хөй каротин, В деп бөлүктүц витаминнеринден аңгыда, аскорбин кислотазы база бар.

Бистер хөй чылдыг культуралар дугайында чугааладывыс. Ынчалза-даа үнелиг: чаңгыс харлыг, дүрген быжар ногааларны утпаалы, чижээлээрге: редис, шпинат, салат, ногаа чочак-тараазы, кресс-салат, кыдат капустазы, бүрүленчек салат горчицазы.

Тускай кичээнгейни шпинатче угландырып көрүцер. Ооң бүрүлериндe билдингир витаминнерниц барык шуптузу болгаш ховар таваржыр база хан тыптырынга элээн улуг ажыктыг фолиевый кислота бар. Шпинаттың бүрүлеринде пантотен кислотазы, пиридоксин, инозит, биотин база бар. Бо бүгү бүдүмелдер организмге улуг ужур-дузалыг. Шпинаттын бүрүлеринде минералдыг дустар кончуг элбек. Эрте дүжүт бээр талазы-биле Вирофле, Исполинский, Ростовский, Голландский деп сорттары алдаржаан.

Редистерден дүрген быжарлары: Сакс сорту, Рубин. Ногаа чочак-тараазының эрте быжар сорттары — Де-Грамм, Генри болур. Олурткан соонда ийи неделя болгаш ажыглап болур кресс-салат бодунуц дүрген быжары-биле кайгамчыктыг. Салат горчицазының бүрүлери оон дөрт хонук хире орайтаар.

Бистиц сүмелен турарывыс эрте быжар ногаалар кадык улустуц шуптузунга ажыктыг. Ынчаарга эмшелге талазы-биле тускай диэталыг чем чиирин айыткан кижилер үстүнде айыткан ногааларны эмчиниц сүмези-биле ажыглаар ужурлуг.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын, № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24—63, редакторнуң оралакчызының болгаш харыысалгалыг дежурныйын 35—24, пропаганда килдизинин 23—54, харыысалгалыг секретарының 23—35, көдээ ажыл-агый килдизинин 25—38, партийжи амыдырал килдизинин 37—13, иштики информация килдизинин 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистерининг 21—27, улетүүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистерининг 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—01305. Культура министерствозунуң типографиязы